

Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta

Katedra křesťanské sociální práce

*Sociální práce – specializace Sociální práce
s rodinou*

Bc. Soňa Matulová

***Volný čas a možnosti z kvalitnění jeho trávení
u osob s mentálním postižením v Domově
Daliborka***

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Pavlína Jurníčková, Ph. D.

2022

Tato diplomová práce byla podpořena z projektu IGA_CMTF_2021_007.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci, dne..... Bc. Soňa Matulová.....

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych na tomto místě poděkovala Mgr. Pavlíně Jurníčkové, Ph. D. za vedení mé diplomové práce, za čas věnovaný společným konzultacím a společné práci na projektu a za poskytnutí cenných rad a věcných připomínek v jeho průběhu.

Velké poděkování patří také mé rodině a mým blízkým za jejich podporu a trpělivost po celou dobu mého studia.

Velký dík náleží i klientům a pracovníkům Domova Daliborka za jejich spolupráci na projektu, bez jejich ochoty a snahy něco změnit, by se nedal tento projekt vůbec realizovat.

OBSAH

ÚVOD	5
1. TEORETICKÁ ČÁST	8
1.1 Lidé s mentálním postižením	8
1.2 Začleňování lidí s mentálním postižením.....	10
1.3 Chráněné bydlení.....	13
1.3.1 Domov Daliborka	14
1.4 Přístupy a koncepty v sociální práci s lidmi s mentálním postižením.....	16
1.5 Úroveň sociální práce a malá paradigmatata v práci s lidmi s mentálním postižením	18
1.6 Volný čas.....	19
1.7 Volný čas lidí s mentálním postižením	21
1.8 Volný čas lidí s mentálním postižením z pohledu odborné veřejnosti.....	23
1.9 Problémová situace.....	28
2. VÝZKUMNÁ ČÁST	30
2.1 Metodologie.....	30
2.1.1 Service Learning.....	30
2.1.2 Participativní akční výzkum.....	31
2.2 Projekt	34
2.2.1 Cíle projektu	34
2.2.2 Partneri projektu	35
2.2.3 Předpokládané přínosy projektu.....	36
2.2.4 Výzkum	38
2.2.5 Evaluace I.	64
2.2.6 Implementace	65
2.2.7 Etická otázka	66
2.3 Závěrečná diskuse	67
ZÁVĚR	74
SEZNAM ZDROJŮ	76
SEZNAM PŘÍLOH.....	80
Příloha č. 1 Formulář použitý ke snímkování dne jednotlivých klientů.....	80
Příloha č. 2 Závěrečná zpráva a doporučení ze strany studentů.....	85
Příloha č. 3 Vyplněný závěrečný dotazník pro studentky	89

ÚVOD

„Osoby se zdravotním postižením představují v naší společnosti rozsáhlou a početnou skupinu obyvatel. Zdravotní postižení zpravidla znamená závažnou životní situaci, která bývá v řadě případů předmětem zájmu profesí souhrnně označovaných jako pomáhající. Lidé se zdravotním postižením využívají služeb těchto profesí v různé míře. Záleží na druhu a hloubce zdravotního postižení a samozřejmě i na ostatních aspektech životní a sociální situace dané osoby“ (Michalík, 2011, s. 11).

Novým trendem a směrem sociální práce s lidmi se zdravotním postižením je transformace a deinstitucionalizace sociálních služeb, které se zaměřují na poskytování především pobytových sociálních služeb právě pro tyto cílové skupiny. Důležitým hlediskem těchto procesů je záměr přechodu od pobytových „totálních“ institucionálních služeb směrem ke službám ambulantním či terénním, které ve větší míře zajistí přirozenost běžného rodinného, domácího prostředí a zajistí lepší podporu při začleňování těchto osob do běžného sociálního prostředí. Pokud není reálný přechod od využívání pobytových sociálních služeb k jiným typům výše uvedených sociálních služeb, zaměřují se tyto procesy především na zlepšení podmínek v poskytování služeb a činností v těchto institucích, v jejich humanizaci, aby se staly více otevřenými a komunitními (Bednář, 2012).

Ze své vlastní letité praxe a získaných zkušeností v práci s konkrétní cílovou skupinou lidí s mentálním postižením vím, že tyto procesy jsou v běhu, někde na půl cesty, kdy vnímám určitou snahu o posun a o zásadní změnu, ale vzhledem k rozsahu a dlouhodobosti těchto procesů je to velmi těžké a náročné. Nelze ze dne na den změnit myšlení zaměstnanců sociálních služeb, aby upravili svůj postoj, nelze ze dne na den chtít po klientech těchto služeb, aby zapomněli na léta strávená v uzavřených, plně servisovaných ústavech a nelze ani ze dne na den chtít po veřejnosti, aby změnila svůj náhled a dokázala pochopit, jak by to mělo být jinak.

Je ale možné určitými postupnými kroky těchto změn dosáhnout. Tato předkládaná diplomová práce ukáže jeden z těchto kroků a postupů, jak bychom těchto změn mohli všichni společně postupně docílit. Popisuje realizovaný společný projekt, jehož hlavním cílem bylo právě zkvalitnění života lidí s mentálním postižením v oblasti jejich trávení volného času, využívajících služeb konkrétní pobytové sociální služby – chráněného bydlení v Domově Daliborka v Prostějově. Klienti této služby se staly hlavními respondenty, a především řešiteli své vlastní situace a konkrétního

problému, týkajícího se smysluplnější náplně volného času, který si sami definovali a měli zájem se podílet na jeho řešení. Projekt hledal odpovědi na otázky, zda je náplň volného času lidí s mentálním postižením v sociální službě aktivní a plnohodnotná, zda je možné v rámci komunity a jejího širšího okolí najít takové nabídky veřejně dostupných služeb v oblasti trávení volného času, které by mohli tito lidé pravidelně využívat a začlenit se tak do běžné společnosti. Celý projekt proběhl ve spolupráci pracovníků uvedené služby, studentů magisterského studia CMTF na UP v Olomouci a samotných klientů prostřednictvím participativního akčního výzkumu, čímž také ukazuje možnost propojení výuky a vzdělávání studentů sociální práce s praxí a sociální prací s konkrétní cílovou skupinou.

Text této práce je klasicky členěn do dvou hlavních částí – teoretické a výzkumné. V první z nich je stručně vymezeno teoretické ukotvení dané problematiky. Zaměřuje se na integraci a inkluzi lidí se zdravotním postižením, na definování cílové skupiny i na definování oblasti volného času a jeho možností trávení. Neopomene ani náhled týkající se současné situace těchto možností u lidí s mentálním postižením, a jak je tato problematika vnímána z pohledu odborné veřejnosti. Výzkumná část představí metodologii celého projektu a rozplánuje jeho jednotlivé části realizace, popíše sběr potřebných dat, jejich analýzu a výsledky. Bude pracovat s poptávkou jednotlivých klientů, s nabídkou veřejných a zájmových organizací zaměřujících se na trávení volného času a ukáže potenciál participativního akčního výzkumu v této oblasti a s touto cílovou skupinou. V závěru je rozepsána také diskuse k probírané oblasti, k naplnění cílů projektu, včetně identifikovaných příležitostí a doporučení pro další výzkum.

Tato práce si klade za cíl seznámit odbornou i laickou veřejnost s projektem, který byl realizován v posledních dvou letech, celkově shrnout jeho jednotlivé fáze a výstupy a vytvořit návazná doporučení pro případnou realizaci dalších výzkumů či projektů. Prostřednictvím postupů k dosažení hlavního cíle tohoto projektu si ambiciózně klade za cíl ukázat a naznačit cesty zavádění nových, inovativních postupů do poskytovaných sociálních služeb zaměřujících se na cílovou skupinu lidí s mentálním postižením, které by následně mohly vést ke zvyšování kvality těchto služeb. Chce také ukázat, že lze a je možné a přínosné tyto cesty hledat ve spolupráci a vzájemné participaci s lidmi s tímto postižením, která návazně vede i k jejich dalšímu zplnomocňování. V aplikační rovině může být také pro poskytovatele sociálních služeb podnětem pro tvorbu aktuálních metodik či může

být využita při vzdělávání jejich pracovníků za účelem zvyšování jejich odbornosti v oblasti zavádění nových, inovativních postupů v jejich službách. V neposlední řadě lze jejich výstupů využít také jako jednoho z nástrojů procesů transformace a deinstitucionalizace aktuálně probíhajících v rámci sociální reformy.

1. TEORETICKÁ ČÁST

V této teoretické části postupně vytvářím teoretický rámec týkající se lidí s mentálním postižením a ve zkratce definuji tuto cílovou skupinu, se kterou v tomto projektu spolupracujeme. Zaměřím se také na oblasti jejich integrace a inkluze a na jednu ze služeb, která jako jedna z předních se na tyto procesy zaměřuje – chráněné bydlení. Poukážu na výchozí základní přístupy a koncepty v práci s lidmi s mentálním postižením a na jednotlivé úrovně a paradigmatu sociální práce s touto cílovou skupinou. Vytýčím jednu z hlavních oblastí, která poukazuje na kvalitu života každého jedince naší společnosti – smysluplné trávení volného času a jeho vliv i u lidí s mentálním postižením. Najdeme zde i náhled na některé práce zahraničních autorů či na dvě absolventské práce studentů zabývající se otázkou volnočasových aktivit lidí s mentálním postižením.

1.1 Lidé s mentálním postižením

I v současné době stále v naší společnosti existují skupiny lidí, na které je díky jejich odlišnostem nahlíženo jiným způsobem, a i přístup k nim je velmi rozdílný než mezi běžnou populací. Neustále stojí mimo „běžnou“ společnost, jsou bokem veškerého společenského a veřejného dění a mají omezené možnosti a limity se do společnosti začlenit. Jednou z těchto skupin jsou lidé se zdravotním postižením. Odhadem se hovoří, že více jak 10 % obyvatel v České republice je nějakým způsobem zasaženo důsledky zdravotního postižení, ať už ekonomicky, sociálně, psychologicky aj. (Michalík, 2011, s. 31). Lidé se zdravotním postižením jsou stále v obecné rovině vnímání jako objekty péče, jako ti, kdo potřebují jen pomoc, vedení, péči a ochranu, a téměř automaticky jsou do oblasti péče také zařazeni (Michalík, 2011, s. 31). Jednou z konkrétních skupin této široké skupiny lidí jsou lidé s mentálním postižením, u nichž jsou tato slova snad ještě specifitější a pravdivější. To, že je nezbytné se v dnešní době a vlastně i do budoucna zaměřit na tuto skupinu lidí a zaobírat se otázkou jejich začleňování do běžné společnosti, svědčí i fakt, že se všeobecně uvádějí přibližně 3–4 % lidí s mentálním postižením v populaci¹. Dokonce v porovnání s minulostí je evidován mírný nárůst, jehož důvody se přičítají především kvalitnější lékařské péči, kdy se zachraňují i jedinci, kteří by v dřívější době zemřeli brzy po porodu, dále pak lepší diagnostice a evidenci tohoto postižení v porovnání s minulostí (Valenta, 2011,

¹ V České republice se udává cca 300 tisíc osob s mentálním postižením (Valenta, 2011, s. 112).

s. 112). Kategorie mentálního postižení obecně zahrnuje případy osob s nedostatečným vývojem intelektu a rozumových schopností, který je buď vrozený, nebo vzniká v raném věku, maximálně do dvou let věku dítěte a je trvalý (Orel, 2020, s. 283).

V odborné literatuře existuje větší množství různých definic mentální retardace², můžeme využít tu uvedenou Valentou (2011, s. 115): „Mentální retardaci lze definovat jako vývojovou duševní poruchu se sníženou inteligencí, demonstrující se především snížením kognitivních (tj. poznávacích), řečových, pohybových a sociálních schopností.“ V psychiatrii a v psychopatologii je mentální postižení velmi ostře a jasně členěno podle hloubky postižení a stanoveným kritériem, resp. úrovní inteligenčního kvocientu (IQ), který je nižší než sedmdesát (Orel, 2020, s. 283). Pro účely této práce není nezbytně nutné se tímto členěním zabírat, podrobněji se zde ale podíváme na první dvě z těchto kategorií – osoby s lehkým a středně těžkým mentálním postižením, jež jsou cílovou skupinou chráněného bydlení Domova Daliborka a se kterou se bude v rámci následné empirické části spolupracovat.

Lehká mentální retardace (IQ 69–50) je charakterizována především opožděným řečovým vývojem, kdy hlavní problémy nastávají s nástupem do školy. Většinou jsou tito lidé nezávislí v sebeobsluze, jsou schopni vykonávat jednoduchá zaměstnání, jsou schopni v sociálně náročném prostředí se pohybovat bez omezení a problémů a výchovné prostředí má u nich velký význam. U středně těžké mentální retardace (IQ 49–35) lze již vnímat, že myšlení a řeč jsou již výrazněji omezené, stejně tak i schopnosti sebeobsluhy, které budou v tomto směru celoživotně vyžadovat chráněné prostředí (chráněné bydlení a zaměstnání), možnost edukace se omezuje na trivium, řeč je jednoduchá a obsahově chudá, někdy může zůstat na neverbální úrovni, objevuje se kombinace s jinými onemocněními a poruchami (epilepsie, neurologické, tělesné a další duševní poruchy). Zmíněné klinické znaky vztahující se k těmto dvěma stupňům poruchy, jež uvádí Valenta (2011, s. 128), můžeme doplnit ještě několika slovy Orla (2020, s. 285), který k lehké mentální

² Mentální retardace – odborný termín v širším měřítku používaný po konferenci Mezinárodní zdravotnické organizace (WHO), který postupně nahradil celou řadu relevantních pojmů (Valenta, 2011, s. 115), a je uveden v Mezinárodní klasifikaci nemocí a přidružených zdravotnických problémů (MKN-11). I tento termín získal v současné době pejorativní zabarvení a opět se hledá relevantnější pojem (Valenta, 2011, s. 115). Mentální postižení – širší termín zahrnující všechny jedince s IQ pod 85, v současnosti tzv. hraniční pásmo mentální retardace (Valenta, 2011, s. 115), proto s tímto termínem pracujeme častěji a raději, není tak kategorizující.

retardaci píše, že lidé s tímto postižením jsou schopni dosáhnout značné samostatnosti a nezávislosti v oblasti sebepečce a v pracovních a domácích dovednostech, a že jsou tyto lidé vychovatelní a vzdělavatelní. Ke středně těžké mentální retardaci dále píše, že v daném rozmezí je možné se setkat s velkými rozdíly v osvojitelných dovednostech, v závislosti, ke které hraniční hodnotě se úroveň klienta přiklání. Dle jeho slov jsou lidé v této kategorii vychovatelní, se schopností pracovat pod dohledem, např. v chráněných dílnách, je třeba ale počítat s jejich určitou neobratností, nestálostí a menší vytrvalostí.

Z uvedených slov obou autorů vidíme, že jde o skupiny lidí, kteří by neměli mít žádnou, resp. pouze omezenou schopnost se začlenit do běžné populace a do běžné společnosti, pokud to tato majoritní společnost umožní. Musí se ovšem v přístupu k nim umět oprostít od zaměření se na jejich postižení a jejich slabé stránky, je třeba začít pracovat s jejich silnými stránkami a s jejich možnostmi uplatnění.

Perspektiva silných stránek vyžaduje jiný způsob pohledu na jednotlivce, rodiny a komunity. Vše musí být viděno ve světle jejich schopností, talentu, kompetencí, možností, vizí, hodnot a naděje, jakkoli mohou být poničené a zkreslené různými okolnostmi, útlakem či traumatem. Chce to odvahu a píli ze strany sociálních pracovníků pohlížet na odbornou práci touto jinou optikou. Místo toho, aby se rodin klientů ptali, jaké mají jejich blízcí problémy, měli by se ptát, jaké jsou silné stránky a co díky nim přináší do rodiny (Saleebey, 1996).

1.2 Začleňování lidí s mentálním postižením

Jednou ze zásadních oblastí v přístupu a v práci s lidmi s mentálním postižením je jejich postupné, ale úplné začleňování do běžné společnosti. Začleňování lidí s mentálním postižením je předpokladem a jedním z hlavních témat současnosti v práci s lidmi s tímto postižením, stejně tak i rovný přístup k jejich vzdělání a pracovnímu uplatnění (Uzlová, 2010, s. 15).

Začleňování je dnes častěji nazýváno termínem integrace, který pochází z latiny a v doslovném překladu značí znovu vytvoření celku (Uzlová, 2010, s. 18). Dle Matouška (2008, s. 79) ve Slovníku sociální práce je integrace „snaha o začleňování sociálně nebo zdravotně znevýhodněných lidí do společnosti. Je to široce uznávaný ideál novodobé sociální práce – opak sociálního vylučování, s nímž se handicapovaní setkávali a dosud často setkávají.“ Často se stává, že pojem integrace

je vnímán jako synonymum slova inkluze. Přesnější je ale pojetí inkluze jako vyšší úrovně integrace (Uzlová, 2010, s. 18). Pojem inkluze je opět dle Matouška definován (2008, s. 77) jako „souhrnné označení pro postupy a strategie, které předcházejí sociálnímu vylučování, resp. pro postupy, jejímž cílem je zahrnout do společnosti lidi předtím vyloučené.“ Určitě nikdo z nás nepochybuje o tom, že lidé s mentálním postižením byli a mnohde ještě jsou a žijí na pokraji společnosti. Dřívější ústavy sociální péče, které byly primárně určeny pro lidi s tímto postižením, byly u nás vždy budovány v malých obcích, na okrajích měst či sídelních míst, mimo veškeré veřejné dění, často v zabavených budovách v dobách znárodnění, oplocených a uzamčených, původně sloužících jiným účelům (Bednář, 2012). Ani okolní prostředí jim nebylo příliš inkluzivně nakloněno a nepředstavovalo pro ně přátelské místo, kde by se mohli vzdělávat, pracovat, trávit svůj volný čas, nabízející jim dostatek podnětů pro jejich rozvoj, vzájemnou komunikaci a kooperaci, nebylo příliš otevřené, tolerantní a respektující jinakost (Uzlová, 2010, s. 19).

Při začleňování lidí s mentálním postižením do běžné společnosti se i v dnešní době setkáváme s negativními postoji a mnohdy i s odmítavým a netaktním chováním veřejnosti vůči nim. Především na základě nedostatků informací stále převládají předsudky³ majoritní společnosti vůči lidem s mentálním postižením, že nemohou a nejsou schopni žít samostatně, pouze za minimální podpory svého okolí, nepřijímají je jako plnohodnotné členy společnosti, kteří si dokážou spoustu věcí kolem sebe zajistit sami.

Ve vztahu k lidem se zdravotním postižením se dle Krhutové (2011, s. 48) setkáváme s několika typy předsudků:

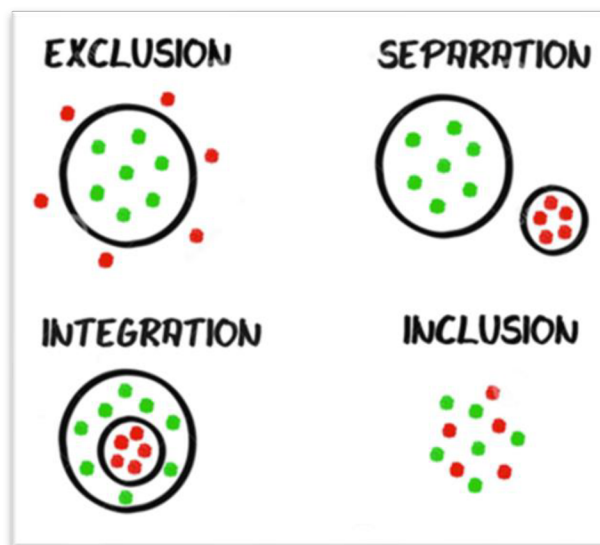
- Podceňující – spojený s lítostí a soucitem.
- Odmítavé – postižení si za to mohou sami, nebo jejich rodina, jsou neužiteční, neproduktivní.
- Protektivní (ochranitelské) – dopředu je jasné, že každý postižený potřebuje pomoc, ochranu, péči.
- Hostilní – mají samé výhody, vše zadarmo, doplácíme na ně.
- Idealizující – příroda jim to vynahradila jinak – nevidomý lépe slyší.

³ Předsudek – v běžném pojetí je charakterizován jako předpojatost, názorová strnulost, negativní postoj vůči jedinci nebo skupinám lidí (Keller, 1991). Lze jej definovat jako představu o člověku nebo skupině, která je založena spíše na informacích „z doslechu“ než na skutečných poznacích (Krhutová, 2011, s. 47).

- Heroizující – nepotřebuje žádnou pomoc, vše zvládá sám.

Předsudky mají z praktického hlediska za následek nevhodné a nedůstojné zacházení s lidmi se zdravotním postižením a podílejí se na jejich diskriminaci (Krhutová, 2011, s. 48). „Na ulicích, v obchodech, v autobusech, v městském bazénu – všude navíc zakoušejí diskriminaci“ (Pörtner, 2009, s. 71). „Chceme-li co nejlépe připravit dítě se zdravotním postižením na budoucí život v běžném prostředí, musíme se při jeho vzdělávání a výchově neustále zabývat zajištěním vhodných podmínek a potřebné podpory k optimálnímu rozvoji jeho schopností a dovedností“ (Uzlová, 2010, s. 66). „Brát lidi s mentálním postižením vážně neznámá přehlízet jejich postižení. Znamená to brát je vážně i s jejich postižením“ (Pörtner, 2009, s. 71). „Z obecného hlediska má život každého člověka stejnou hodnotu, i když se tyto lidé liší třeba v úrovni vzdělání, sociálním postavení, věkem či dalšími charakteristikami“ (Slepičková, 2006, s. 39).

Ač je téma integrace a inkluze téma často skloňované, i v médiích, je stále znatelné, že společnost ještě není úplně připravena na tyto procesy. Také v současné době se ve vztahu k lidem s mentálním postižením můžeme setkat s různými typy předsudků, s jejich každodenní diskriminací a s problémy jejich uplatnění v běžné společnosti. Každá pomoc a podpora, hledání cest, jak něco změnit a zlepšit, jak bourat mýty a ukazovat způsoby, jak by to přece jen mohlo jít a být v budoucnu jinak, jsou v sociální práci s touto cílovou skupinou



Obrázek č. 1 – Inklusive Campus Life
Zdroj: <https://www.iclife.eu/project.html>

prioritní. Obrázek č. 1 použitý z mezinárodního projektu Inklusive Campus Life, zaměřený na inkluzi lidí s mentálním postižením do univerzitního kampusu, ukazuje ve svém pravém dolním rohu směr, kam by tato sociální práce měla mířit a postupně dojít.

1.3 Chráněné bydlení

Jednou ze sociálních služeb v dnešní době často skloňovaných ve spojitosti s transformací sociálních služeb je služba chráněné bydlení. Tato služba je vnímána jako jedna z těch, která je při dodržení určitých podmínek (nižší počet klientů služby, umístění v běžné zástavbě, aktivity směřované mimo tato zařízení, zásadní podíl na rozhodování na straně klientů atd.) jednou z variant přechodu z velkých ústavních zařízení do běžného přirozeného prostředí těchto klientů. Zákon o sociálních službách č. 108/2006 Sb. v § 51 sám o sobě tuto službu definuje: „Chráněné bydlení je pobytová služba poskytovaná osobám, které mají sníženou soběstačnost z důvodu zdravotního postižení nebo chronického onemocnění, včetně duševního onemocnění, jejichž situace vyžaduje pomoc jiné fyzické osoby. Chráněné bydlení má formu skupinového, popřípadě individuálního bydlení.“ Provádějí vyhláška č. 505, kterou se provádějí ustanovení zákona o sociálních službách, dále doplňuje základní činnosti o rozsah úkonů, které jsou v rámci této služby poskytovány. Některé z nich obsaženy pod konkrétní činností *zprostředkování kontaktu se společenským prostředím* přímo ukazují na podporu při začleňování klientů této služby do běžného společenského prostředí a konkrétně i mluví o doprovodu na zájmové aktivity a o pomoci a podpoře při využívání běžně dostupných služeb.

To, že služba chráněné bydlení hraje důležitou roli v transformaci sociálních služeb i z pohledu pečujících osob je možné se dočíst v článku „Pečující osoby a jejich role v transformaci“ (Uhlířová, 2013). Pečující osoby jsou v něm vnímány jako „důležití hráči“ při transformaci sociálních služeb a autorka v něm hledá odpovědi na otázky zaměřující se na důvody a obavy přechodu lidí s mentálním postižením do pobytové služby. Pečující osoby vnímaly, že osamostatnění od rodiny pro osoby se zdravotním postižením je dobré a někdy i nezbytné, ale pokud by k tomu mělo dojít, váhají. Jejich obavy definovali:

- a) Aby samostatný život zvládl.
- b) Aby citově nestrádal.
- c) Nedostatečná nabídka služeb.

Případně jaký typ služeb by v přechodu do pobytových služeb preferovali, uvedli chráněné bydlení do 10 osob s asistenční službou (Uhlířová, 2013, s. 33).

Ovšem předpokladem využívání služeb chráněného bydlení u lidí s mentálním postižením je, že tito lidé sami projevují úsilí směřující k jejich dalšímu rozvoji,

k jejich osamostatnění se a začlenění se do majoritní společnosti. Zvláště prostřednictvím služeb chráněných bydlení mají tito lidé možnost své schopnosti a dovednosti nově získávat, rozvíjet a upevňovat.

1.3.1 Domov Daliborka

Jedou z takových služeb, která vznikla nově, teprve před 10 let, je i chráněné bydlení Domova Daliborka v Prostějově. Současnou konceptuální snahou sociální práce a přístupu ke klientům v tomto chráněném bydlení je snižovat jejich závislost na svém okolí, mobilizovat jejich schopnosti vedoucí k větší míře samostatnosti a zaměřit se na jejich začleňování a inkluzi do majoritní společnosti. Dalo by se zjednodušeně říct, podpora jejich nezávislosti na svém okolí, na péči kolem nich a na osobách, které o ně pečují. Ke všem těmto svým směrům a přístupům se služba zavazuje prostřednictvím svého veřejného závazku, uveřejněného v Registru sociálních služeb MPSV a na svých internetových stránkách:

Poslání služby

„Charita Prostějov poskytuje v Domově Daliborka pobytovou službu chráněné bydlení, která umožňuje lidem v produktivním věku s lehkým nebo středně těžkým mentálním postižením, či v kombinaci s postižením tělesným, získat v bezpečném prostředí praktické dovednosti potřebné pro samostatný život z oblastí financí, **volného času**, vztahů, péče o sebe sama, stravy, komunikace a z oblastí chodu domácnosti, aby mohli následně vést samostatný život dle svých možností a schopností mimo naše zařízení. Poskytujeme chráněné bydlení také seniorům, kteří jsou jejich rodiči.“

Cíl služby

„Vizí služby je odborně a efektivně na základě křesťanských hodnot poskytovat podporu a péči svým uživatelům s důrazem na maximální míru samostatnosti v chráněném bydlení, které vytváří přirozené podmínky pro běžný život. Cílem služby pro dospělé osoby od 18 let do 64 let s lehkým a středním mentálním postižením, případně s tělesným postižením, je osvojení a udržení potřebných dovedností a návyků, aby mohli vést samostatný a bezpečný život dle svých možností a schopností mimo naše zařízení. Cílem služby pro seniory je dosažení a zachování samostatnosti, nezávislosti a soběstačnosti dle svých stávajících schopností a možností, které vedou k opětovnému sociálnímu začlenění do běžné společnosti.“

Základní zásady poskytování služby

a) Individuální přístup

- Ke každému uživateli přistupujeme jako k jedinečné osobnosti se specifickými schopnostmi, dovednostmi a potřebami.
- Službu poskytujeme uživateli s ohledem na jeho potřeby a cíle, které si stanovuje ve spolupráci s klíčovými asistenty.
- Při uplatňování individuálního přístupu klademe důraz na aktivní zapojení uživatele do plánování průběhu služby.

b) Autonomie a podpora nezávislosti

- Při poskytování služby klademe důraz na motivaci uživatele k aktivitě, podporujeme jej v jeho samostatnosti vedoucí k následné nezávislosti.

c) Aktivizace a sociální začlenění

- Aktivně podporujeme uživatele v jeho zapojení se do společnosti prostřednictvím využívání veřejných služeb a jeho účasti na veřejně pořádaných akcích.
- Aktivně podporujeme uživatele v jeho aktivitách, koníčcích a zálibách.

d) Partnerství a rovnost

- Při poskytování služby přistupujeme k uživatelům jako k rovnocenným partnerům.
- Uživatel je odborníkem na řešení své situace a jeho názor je pro nás zásadní.
- Uživatel je ten, kdo stanovuje a snaží se dosáhnout cíle, asistent na úrovni partnerství aktivně nabízí spolupráci a dopomoc k jejich naplnění.
- Vytváříme vztah s uživatelem založený na vzájemné důvěře s respektem k jeho rozhodnutí, zvyklostem a návykům.

e) Důstojnost

- Řídíme se tím, že každá lidská bytost je jedinečná a má právo na důstojné zacházení.
- Svým přístupem a chováním vytváříme uživatelům příjemné prostředí, v němž mohou bez obav trávit svůj čas.
- Svým přístupem k uživatelům se snažíme předcházet případné stigmatizaci, která může vznikat v důsledku využívání služby.
- O uživatelích a jeho rodinných příslušnících se vyjadřujeme vždy s úctou a respektem. Respektujeme osobnost a jedinečnost každého člověka.

f) Odbornost

- Jednotlivé postupy provádíme na základě pravidel služby, jejichž součástí je kontinuální vzdělávání pracovníků.

g) Bezpečí

- Svými postoji, chováním a přístupem zajišťujeme bezpečný prostor pro uživatele.

h) Soukromí

- Respektujeme soukromí uživatele a při poskytování služeb zajišťujeme jeho intimitu.
- Každý uživatel vlastní klíče od svého bytu a bez jeho přítomnosti a souhlasu nikdo do tohoto bytu nevstupuje.

Jak je možné vyčíst z jednotlivých částí veřejného závazku této konkrétní sociální služby, jde o službu, jež přistupuje ke svým klientům velmi individuálně a zaměřuje se na rozvoj v jednotlivých oblastech jejich běžného života.

1.4 Přístupy a koncepty v sociální práci s lidmi s mentálním postižením

Sociální pracovníci by měli při práci s lidmi s mentálním postižením vycházet a opírat se o základní myšlenky některých přístupů a konceptů moderní sociální práce.

V prvé řadě jde o participativní přístup. Kubalčíková (2013, s. 106) rozepisuje a upozorňuje, že tento přístup nabízí dvě východiska zapojování klientů, prostřednictvím nichž může klient získat určitou kontrolu nad vlastním rozhodováním. Pomineme-li konzumerismus, kdy jde především o poptávku sociálních služeb na zpětnou vazbu od klientů, jejichž výstupy by měly ukázat jejich efektivitu, výkon a optimální financování, tak především sebeobhajování má u klientů směřovat k získání většího prostoru a kontroly nad svým vlastním životem. Kubalčíková (2013, s. 106) dále píše, že v praxi to znamená, že klienti získají větší podíl na tom, jaká podpora, v jakém rozsahu a jakým způsobem jim bude poskytována. Snahou by nemělo být řešení náležitostí za klienty, ale vždy plánovat a řešit je s nimi a na základě jejich návrhů. Je možné se s tím v sociálních službách setkat především v rámci individuálního plánování u klientů, kdy oni sami si navrhnou cíle spolupráce, naplňují je a pravidelně je vyhodnocují, případně přeformulují na další období.

Hlavní rolí pracovníků v přístupu ke klientům s mentálním postižením je především asistence klientům při formulování jejich vlastních potřeb a v posilování schopností při hledání zdrojů podpory. Ideovým východiskem tohoto principu participace je zmocnění (empowerment) (Kubalčíková, 2013, s. 107). Tento multidimenzionální koncept není spojen s jednou metodou, ale pro vícero z nich představuje ono ideové východisko. Na participaci klientů v sociální práci, v procesu rozhodování, je nahlíženo jako na jeden z nástrojů zmocnění. (Kubalčíková, 2013, s. 107). Tento přístup vždy předpokládá aktivní zapojení klientů, které přispívá ke zvyšování kvality služeb, které se mohou stávat více inkluzivní, posilují mezilidské vztahy, vazby a sociální dovednosti (Kubalčíková, 2013, s. 107).

V rámci práce s lidmi s mentálním postižením je možné se opřít také o sociálně ekologickou teorii, tedy o koncept sociálního fungování klienta ve svém prostředí. O postavení lidí s mentálním postižením v běžné společnosti bylo řečeno i napsáno již hodně, i v této práci, takže je nad míru jasné, že vztah lidí s mentálním postižením s jeho prostředím není ani v dnešní době oboustranně funkční, není vzájemně a nerozlučně propojen a provázán, na což je právě v této teorii kladen velký důraz (Kovařík, in Matoušek, 2013, s. 75). Vyjdeme-li z práce amerického psychologa Bronfenbrennera (Matoušek, 2013, s. 75), který zobrazuje systémy obklopující každého jedince jako soustředěné kruhy, které mají vliv na jejich život, vliv na sebe navzájem, tak stejně sám jedinec, více či méně aktivně, ovlivňuje tyto systémy (Matoušek, 2013, s. 75). Lidé s mentálním postižením by měli být vedeni k aktivizaci, aby dokázali působit na své okolní prostředí a ukázali lidem v něm, že jsou oblasti jejich života, které si zvládnou organizovat, regulovat a realizovat sami. „Programy pracující s rodinou klienta a s místní komunitou mají větší úspěšnost než programy, jež se soustřeďovaly jen na práci s klientem“ (Matoušek, 2013, s. 76).

Klienti by si měli v sociálních službách především osvojit a upevnit dovednosti týkající se individuálního plánování, stanovování cílů a jejich plnění v různých oblastech vedoucích k jejich začleňování do běžné společnosti, schopnosti samostatně realizovat aktivity k naplnění nastavených cílů a odpovídat si za tuto jejich realizaci. Tyto myšlenky vychází z konceptu podpory nezávislosti, který vznikl a je především využíván právě v sociální práci s lidmi se zdravotním postižením (Krhutová, 2013, s. 119). Krhutová dále píše (2013, s. 119), že je potřeba chápat nezávislost a samostatnost lidí se zdravotním postižením podle možností samostatně rozhodovat

o svém životě, převzít odpovědnost za sebe a kontrolu nad svým životem z hlediska rozhodování o svých potřebách a jejich uspokojování, má-li vhodné podmínky.

1.5 Úroveň sociální práce a malá paradigmatata v práci s lidmi s mentálním postižením

Pokud se na sociální práci s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením zaměříme z hlediska úrovně sociální práce a malých paradigmat sociální práce dle Malcolma Payna (in Mátel, 2019, s. 132), zjistíme, že zasahuje do všech třech úrovní i do všech třech malých paradigmat sociální práce.

Mikroúroveň sociální práce vychází především z případové práce s každým jednotlivým klientem sociálních služeb, i chráněného bydlení v Domově Daliborka. Zaměřuje se na individuální potřeby jednotlivých klientů, zjišťuje a analyzuje jeho každodenní režim, ze kterého následně vychází při zpracování jeho individuální poptávky, individuálního plánu a stanovování a naplňování jeho individuálních cílů. Tato mikroúroveň sociální práce je chápána jako konkrétní sociální podpora každému jednotlivci, vychází z dobře navázané spolupráce a vztahu mezi klientem a pracovníkem a směřuje ke zkvalitnění života každého z těchto klientů, čímž je současně naplněna i podstata terapeutického paradigmatu.

Co se týká sociální práce s menší skupinou a interakce mezi ní a jejím prostředím, jež jsou základem mezoúrovně sociální práce a zároveň poradenského paradigmatu, můžeme za tuto skupinu brát například klienty ze sociálních služeb zaměřujících se na práci s lidmi s mentálním postižením. Prostřednictvím poskytovaných služeb a mezoúrovně sociální práce je základní snahou zlepšit kvalitu poskytovaných služeb, upravit a nastavit nové postupy v poskytování těchto služeb, zlepšit informovanost klientů v oblasti nabídek veřejných a společenských aktivit a zlepšit i jejich podmínky pro inkluzi do běžné společnosti.

Makroúroveň sociální práce a reformní paradigma naplňují především postupy zaměřující se na zjištění připravenosti komunity na inkluzi lidí s mentálním postižením, na nastavení změn a nových postupů v různých oblastech jejich začleňování do společnosti, na zvýšení povědomí společnosti o této cílové skupině a na rozšíření komunitních služeb prostřednictvím spolupráce s lidmi s mentálním postižením tak, aby byly pravidelně využitelné lidmi z této cílové skupiny. Jde o reformní pojetí v široké oblasti sociální práce s lidmi s mentálním postižením.

1.6 Volný čas

Jak jsme mohli najít ve veřejném závazku chráněného bydlení Domova Daliborka, i v definici této služby v zákoně 108/2006 Sb., o sociálních službách, je jednou z hlavních a důležitých oblastí v práci s lidmi s mentálním postižením, také oblast trávení volného času. Je vymezena v rámci poskytovaných služeb chráněného bydlení samostatně, protože je v této službě vnímána jako jedna ze zásadních v rámci rozvoje samostatnosti a soběstačnosti jejich klientů a zasluhuje si samostatnou pozornost a hledání nových inovativních postupů jejího naplňování. Vnímání důležitosti smysluplného trávení volného času není ale jen prioritou lidí s mentálním postižením, vychází již ze samostatné podstaty vnímání kvality života každého jedince ve společnosti. Setkáváme se tak v průběhu svého života s mnoha různorodými faktory, které mohou kvalitu života každého jedince ovlivňovat. Jedním z nich, o němž se v poslední době hovoří a má vliv na životní styl a zdraví každého jedince, je právě smysluplné trávení volného času.

„Každý člověk usiluje o to mít dobrý život, prožít jej bez nedostatku, bez starostí a příjemně. Kritéria pro posouzení, zda život je či není kvalitní, mohou být velmi různorodá. „Dobrý“ život je obecně spojen s materiálním dostatkem, se spokojeností, „špatný“ život s nemocí, s materiální nejistotou, útrapami prožívané války či dalšími i méně závažnými nepříjemnostmi každodenního osobního života. Každý tak za kvalitní život může považovat něco jiného“ (Slepičková, 2006, s. 38).

O definování volného času se v nejrůznějších publikacích snaží různí autoři. Pávková (2014, s. 11) na základě definic těchto autorů konstatuje, že jsou v nich jen dílčí rozdíly a dají se z nich shrnout hlavní znaky volného času:

- Je to doba svobodné volby činností (člověk dělá to, co chce, ne to, co musí).
- Zvolené činnosti jsou pro člověka příjemné, přinášejí potěšení, radost.
- Činnosti ve volném čase dávají příležitost k rekreaci, odpočinku, obnově sil i k osobnostnímu rozvoji.

Dle ní lze tedy volný čas vnímat jako dobu odpočinku, rekreace a zábavy, jejíž důležitou součástí jsou zájmové činnosti – koníčky, hobby (Pávková, 2014, s. 11). Hofbauer (2004, s. 9) píše, že: „Volný čas je dnes významnou oblastí života a výchovy, časem očekávání i rizik.“ V návaznosti dále uvádí základní rysy volného času (s. 12) dle francouzského sociologa volného času Joffre Dumazediera (1915–2002), kterými jsou: „Svobodná volba účasti na jeho aktivitách, bezprostřední „neužitečnost“

a poskytování radosti i upokožování osobních potřeb.“ Jak dále píše Pávková (2014, s. 6): „Využívání volného času se v současné době stává velmi aktuální otázkou. Doba volného času, ve které si každý jedinec může svobodně zvolit, jak ji využije, přináší příjemné zážitky, možnost odpočinku, relaxace, ale i rozvoje osobnosti. Volný čas však také může vyvolávat problémy, např. pocit nedostatku volného času, bezradnost při vyplňování volného času, volba nevhodných aktivit.“ Podle Kominarce (2003, s. 19) je nezbytné: „Při definování volného času je potřeba vycházet z toho, že člověk je jednotou pracovních a volnočasových aktivit, které není možné striktně oddělovat, ale naopak je třeba je vnímat jako vzájemně se ovlivňující jednotu.“ V čem se Kominarec (2003) shoduje s Vážanským (2001) je, že je možné z nich vyčlenit dva základní směry chápání volného času:

- „Negativní chápání volného času – volný čas tvoří zůstatkovou hodnotu po splnění všech pracovních (studijních), sociálních povinností a biologických potřeb“ (Kominarec, 2003, s. 19). Vážanský (2001, s. 30) to popisuje jako: „zbývající dobu celkového průběhu dne, která zůstala po pracovní nebo studijně podmíněném čase, úkolech v domácnosti a po uspokojení základních fyziologických potřeb“.
- „Pozitivní chápání volného času – volný čas je vnímám jako svobodný čas z hlediska potřeb člověka, který s ním volně disponuje“ (Kominarec, 2003, s. 19). Opět Vážanský (2001, s. 30) tuto pozitivitu volného času charakterizuje jako: „...disponibilní časový prostor, v němž by volný čas mohl pro jedince znamenat skutečně svobodu. Je také dobou, v níž se individuum může nezávisle na jakýchkoli povinnostech výhradně svobodně realizovat a dělat to či ono, k čemu je nikdo nenutí a k čemu také není ani povědomě nuceno.“

Vážanský (2001) se dále velmi podrobně zabývá zájmy, potřebami, prožíváním ale také volnočasovou motivací, tedy motivací, jak trávit svůj volný čas a motivy, které vedou jedince k té či oné náplni volného času. V těchto motivech vnímá i aspekt „sociální komunikace a družnosti jako nedělitelné součásti většiny trávení volného času.“

Volnočasové aktivity, jež mohou zásadním způsobem působit na život a výchovu dnešních dětí, mládeže ale i dospělých jedinců, probíhají v různorodých prostředích: nejprve u rodičů, následně pak po založení vlastní rodiny, s partnerem a dětmi, ve škole, v práci, při různých aktivitách, v obci, v prostředích ovlivňované

médii atd. Díky tomu mají různý obsah a dosah, hodnotové zaměření a účinky, které mohou utvářet jednotlivce, skupiny i celou společnost (Hofbauer, 2004).

Pávková (2014, s. 17) se také zaměřuje na hlavní cíl výchovy ve volném čase: „Naučit každého jedince dobře hospodařit s volným časem a považovat jej za významnou životní hodnotu, je třeba o to usilovat v každém věku, ale návyky získané v dětství a mládí bývají nejpevnější.“

Shrnu-li tuto část, je jasné, že volný čas, a především jeho kvalitní náplň, hraje nezanedbatelnou roli v životě každého jedince. Má vliv na jeho rozvoj a kvalitu jeho vlastního života a bývá ovlivňován a dotvářen prostředím, ve kterém jsou tyto aktivity realizovány.

1.7 Volný čas lidí s mentálním postižením

Téma volného času se zaměřením se především na děti, mládež, ale i dospělé osoby, můžeme najít v nejrůznějších publikacích, článcích či výzkumech, ale s tématem organizování a plánování volného času lidí s mentálním postižením se setkáme jen velmi ojediněle. Jde i v dnešní době o celkem neprobádané a opomíjené téma, které bývá většinou součástí pouze nějakého souhrnu zaměřujícího se na poskytované činnosti či služby pro osoby s mentálním postižením.

I když je vznik jednoho z vědních oborů zabývající se teorií a praxí výchovy ve volném čase Pedagogika volného času datován již do 2. poloviny 19. a 1. poloviny 20. století (Pávková, 2004, s. 9), problematiku důležitosti smysluplnějšího trávení volného času také u lidí s mentálním postižením u nás začíná vnímat odborná i laická veřejnost až mnohem později. Většinou je spojována až s nutností transformace sociálních služeb po roce 1989 a s nutností následného ukotvení v legislativní normě.

Do roku 2006, tedy do roku uvedení v platnost zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů, vycházela tehdejší právní úprava ze zákonů přijatých v osmdesátých letech minulého století. Základní model při praktickém poskytování sociálních služeb stále vycházel ze státně paternalistického a socialisticky direktivního způsobu uvažování. De facto umožňoval lidem, jež si nebyli schopni své základní potřeby zabezpečovat sami (především z důvodu věku nebo zdravotního postižení) využívat jen velmi omezené možnosti služeb – ústavní péči nebo pečovatelskou službu (Michalík, 2018).

Prostředí dřívějších ústavů sociální péče, ve kterých především byla poskytována ústavní péče pro „mentálně postižené“, resp. prostředí totálních institucí charakterizovaných podle sociologa Erwinga Goffmana (Bednář, 2012, s. 11), zásadně ovlivňovaly motivy, možnosti a individuální plánování volného času u lidí s mentálním postižením žijících v těchto institucích, a to zejména negativním způsobem. Šlo většinou o společné, stejné aktivity pro všechny, ve společných uzavřených prostorech této instituce, vždy naplánované pro všechny dle přísně závazného rozpisu, nekvalifikovaným personálem bez ohledu na potřeby a přání jednotlivých „chovanců“ (Bednář, 2012), které následně vedly spíše ke ztrátě zájmu o vnější svět, k vývojové regresi, ke ztrátě komunikačních schopností a motivace k jakékoliv činnosti (Valenta, 2011).

V současné době veškeré podmínky pro registraci a fungování sociálních služeb v ČR popisuje a definuje zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, a jeho provádějící vyhláška č. 505/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů. Ihned v § 2, odst. 2, uvedeného zákona se vymezují základní zásady poskytování sociálních služeb: „Rozsah a forma pomoci a podpory poskytnuté prostřednictvím sociálních služeb musí zachovávat lidskou důstojnost osob. Pomoc musí vycházet z individuálně určených potřeb osob, musí působit na osoby aktivně, podporovat rozvoj jejich samostatnosti, motivovat je k takovým činnostem, které nevedou k dlouhodobému setrvávání nebo prohlubování nepříznivé sociální situace, a posilovat jejich sociální začleňování. Sociální služby musí být poskytovány v zájmu osob a v náležitě kvalitě takovými způsoby, aby bylo vždy důsledně zajištěno dodržování lidských práv a základních svobod osob“. Ruku v ruce s platností uvedeného zákona byl tehdejší vládou přijat materiál a jeden z implementačních nástrojů zmíněného zákona s názvem „Koncepte podpory transformace⁴ pobytových sociálních služeb v jiné typy sociálních služeb, poskytovaných v přirozené komunitě uživatele a podporující sociální začlenění uživatele do společnosti“, jehož hlavním cílem bylo v časovém horizontu období 2007 – 2013 podpořit a usnadnit cestu poskytovatelům i zřizovatelům pobytových služeb v přirozeném procesu humanizace

⁴ Transformace – je souhrn procesů změny řízení, financování, vzdělávání, místa a formy poskytování služeb tak, aby výsledným stavem byla péče v běžných životních podmínkách (dle MPSV – Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče. 2013).

„Pojem transformace je však natolik vágní a široký, že si pod ním každý může představit vlastně cokoli. Je třeba zdůraznit, že transformace je na rozdíl od převratu věci pomalou, kontinuální, kontextuální a promyšlenou. Neděje se totiž ze dne na den, ale v určitém delším vymezeném čase a prostoru.“ (Vávrová, 2009, s. 4)

sociálních služeb (MPSV, nedatováno). Návazně na tento plán navazuje nyní aktuální dokument „Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče“, jež zpracovávají jednotlivá kritéria těchto procesů u konkrétních služeb – kapacitu, vybavenost, velikosti pokojů, prostory pro personál, příslušenství atd.

Následující ratifikací Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením (dále jen Úmluva), se vstupem v platnost v roce 2009, se Česká republika rovněž zavázala uplatňovat všechna lidská práva osob se zdravotním postižením a podporovat jejich aktivní zapojení do života společnosti (MPSV, 2020). Článek č. 30 (s. 19) této Úmluvy přímo rozepisuje oblast účasti na kulturním životě, rekreace, volný čas a sport. Konkrétně odstavec č. 5 ve všech svých bodech zaručuje lidem s postižením přístup a rozvoj v těchto uvedených oblastech. Bod 5e) pak jasně hovoří: „... zajistí, aby osoby se zdravotním postižením měly přístup ke službám osob a institucí podílejících se na organizaci rekreační, turistické, zájmové a sportovní činnosti“.

„Právě práce, zaměstnání a trávení volného času určitým způsobem mohou pozitivně ovlivňovat osobnost, jednání, učení, a tedy i zrání a rozvoj člověka. Situace, kdy je člověk s mentální retardací motivován pro něj zajímavou a přiměřenou činností k aktivitě, zvyšují jeho sebevědomí, naplňují sociální a psychické potřeby a pomáhají také k osamostatnění“ (Solovská, 2013, s. 178).

1.8 Volný čas lidí s mentálním postižením z pohledu realizovaných a publikovaných výzkumů

Jak už jsem uvedla výše, je téma organizace a plánování volného času lidí s mentálním postižením spíše ojedinělým a nepříliš často řešeným výzkumným problémem. V českém prostředí se mi podařily najít dvě zajímavé diplomové práce, které mohou alespoň částečně osvětlit vliv a význam volnočasových aktivit a možnosti nabídek volnočasových aktivit v různých typech služeb pro lidi s mentálním postižením. Návazně pak můžeme v této části pohlédnout i na některé zahraniční autory zabývající se tématem volného času u lidí s postižením.

V diplomové práci „Vliv volnočasových aktivit na kvalitu života osob s těžkým mentálním postižením“ (Boček, 2017) je sice výzkum zaměřen na cílovou skupinu – lidé s těžkým mentálním postižením, ale i v jejím závěru se opakují slova o nenahraditelnosti volnočasových aktivit v životě těchto lidí, jenž jim nabízí nové

podněty a zážitky a rozvíjí u nich motorické dovednosti a psychické a fyzické schopnosti. Dochází prostřednictvím nich i k upevnování stávajících mezilidských vztahů a k navazování nových, čímž dle autora činí život těchto lidí kvalitnější a plnohodnotnější. Dále identifikuje, že společná účast lidí s mentálním postižením na veřejných akcích pomáhá odstraňovat bariéry postavené na „zkreslených představách a neoprávněném strachu“ z lidí s mentálním postižením. Těmito slovy jen autor potvrzuje, jak velký význam má a jak velkou roli hraje účast na volnočasových aktivitách lidí s mentálním postižením v životě každého z nich a dodává ještě větší důležitosti na dodržování jednotlivých bodů výše uvedené Úmluvy.

Významným podkladem z pohledu nabídek na trávení volného času lidí s mentálním postižením v pobytových sociálních službách, a jejíž závěr můžeme použít i jako výchozí pro tuto práci, je velmi zajímavá diplomová práce „Volnočasové aktivity uživatelů služeb sociální péče“. V této práci se její autorka Koncetová (2010) zabývá charakteristikou nabízených volnočasových aktivit a činností ve třech typech zařízení sociálních služeb s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením – v domově pro osoby se zdravotním postižením, v chráněném bydlení a v centru denních služeb. Ke zpracování svých tezí využila pozorování, polostandardizované rozhovory s klienty, volné rozhovory s pracovníky služeb a analýzu jejich dostupných dokumentů. Autorka si svým výzkumem potvrdila své prvotní teze, že:

- nejčastější formou trávení volného času u těchto lidí je sledování televize, ať již při pobytu v sociální službě, tak s rodinou,
- nejraději tráví svůj čas s rodinou,
- se při výběru a účasti na těchto aktivitách mohou dobrovolně rozhodnout, zda se jich účastní,
- služby typu domov pro osoby se zdravotním postižením a centrum denních služeb souhrnně nabízejí celou řadu volnočasových aktivit typu keramický, textilní, výtvarný, počítačový kroužek, canisterapie, muzikoterapie, výlety, exkurze, sportovní a pohybové aktivity, bazální stimulace a jiné. Je nezbytné si na tomhle místě ovšem všimnout společného jmenovatele volnočasových aktivit a terapií v těchto službách, a tou je jejich společná organizace a zajištění ze strany poskytovatelů uvedených služeb.

Autorka dále konstatuje, že ve službě chráněné bydlení, kde výzkum také probíhal, je tomu jinak. Chráněné bydlení má omezenou nabídku volnočasových aktivit, a to na základě toho, že si uživatelé sami navrhnou, co chtějí ve volném čase dělat, a na tom, co si klienti sami vymyslí. Souhrnně ve svém závěru autorka píše, že někteří z oslovených klientů svůj volný čas využívají velmi aktivně, na druhou stranu se někteří spíše spoléhají na nabídky služeb.

Tato práce jasně ukazuje, jaký je přístup služeb k poptávce na trávení volnému času jejich klientů a jak pracují s možnými nabídkami z jejich strany. Domovy pro osoby se zdravotním postižením mají sice širokou škálu nabídky týkající se volnočasových aktivit, ale vůbec nepracují s veřejnými nabídkami a službami, především jen s vlastními organizovanými nabídkami, realizovanými v jejich domovech. Oproti tomu je zde již snaha ze strany služby chráněné bydlení aktivity společně neorganizovat, ale vycházet z individuální poptávky každého jejich klienta, což by měl být ten směr, kterým by se měly sociální služby do budoucna ubírat.

Také v zahraničních pracích a článcích týkajících se tématu volnočasových aktivit u lidí s mentálním postižením najdeme povzdechnutí jejich autorů, že jde o oblast nepříliš prozkoumanou a spíše ojedinělou. Stejně zkušenosti s problematikou dohledávání informací k naplňování volného času lidí s mentálním postižením ve Španělsku zaznamenali ve svém článku jeho autoři Fernández-Prados, Guirao-Piñeyro, González-Moreno (2017), kteří zjistili, že ač se poměrně často objevují specializované studie z oblasti veřejného mínění, sociálního mínění a postoje populace k postižení, tak konkrétně k tématice trávení volného času u této skupiny lidí našli pouze půltuctu článků. Poznamenali, že dle průzkumu z roku 2013 uvedlo 57,2 % Španělů, že přístup k místům pro volný čas, jako jsou kina, divadla, muzea a výstavy, je pro osoby se zdravotním postižením obtížný nebo velmi obtížný. Vnímají také zvýšenou nákladnost přístupu k volnočasovým aktivitám u této skupiny lidí, kterou vidí především v úhradě vstupenek, i za své doprovody a asistenty a v úhradě za dopravu za tyto osoby. K danému průzkumu ještě dodali, že většina Španělů věří, že lidé se zdravotním postižením jsou si rovni, ačkoli jedna třetina se cítila v kontaktu s postiženými nepříjemně a pouze malá menšina (25 %) se s postiženou osobou zapojuje do přátelského vztahu. Na základě těchto podkladů se ve své průzkumu autoři zaměřili na dva hlavní cíle: 1. Zhodnotit realitu veřejného mínění a postoje ke světu zdravotního postižení obecně a 2. k volnému času osob s mentálním postižením konkrétně. Tato studie byla založena na průzkumu pomocí standardizovaného

dotazníku, jež byl pokládán telefonicky během jednoho týdne celkem 404 respondentům. A i když ve výsledcích panovala téměř úplná shoda na myšlenku, že lidé s mentálním postižením dokážou žít normální život a dokážou se bavit i s ostatními, téměř polovina (44 %) respondentů nakonec dokázala identifikovat potíže s inkluzivními prostory pro volný čas nebo zjednodušeně s omezením těchto prostor. Primární výzva k podpoře plného začlenění osob se zdravotním postižením a k tomu, aby se jejich právo na volný čas stalo skutečností, nastane, pokud dojde k přeměně „malé blízké menšiny“ na většinu, a to prostřednictvím vytvoření služeb a příležitostí k interakci mezi lidmi s mentálním postižením a společností. Rozšiřování a prohlubování „přátelství“ by nepochybně pomohlo podporovat společné volnočasové aktivity mezi lidmi s mentálním postižením a bez něj.

Nemalou oporu k tématu poskytuje také článek norských autorů Melboea, Ytterhusb (2017) zaměřující se na to, jakých aktivit se mládež s mentálním postižením ve věku 13–16 let účastní ve svém volném čase. Analýza vychází z kvalitativních rozhovorů s 10 mladými lidmi s mentálním postižením a s jejich rodiči, které byly nejprve nahrávány, následně přepsány a analyzovány. Studie ukazuje, že mladí lidé s mentálním postižením mají stejné preference a přání pro volnočasové aktivity jako jejich vrstevníci bez postižení. Nejoceňovanějšími aktivitami byly sportovní a kulturní aktivity, které byly velmi rozmanité – plavání, fotbal, tenis, fitness centra, jezdeckví, lyžování, házená, volnočasové kroužky a hudební aktivity. Co bylo ale rozdílné, že mladí lidé s mentálním postižením využívali především neformální, neorganizované aktivity doma (hraní na počítači, poslech hudby, sledování televize, hra na bubny, vaření, výpomoc s domácími pracemi atd.) i mimo něj (plavání, lyžování, chození do kina, cyklistika, návštěva knihovny, kavárny a diskotéky). Formálních aktivit se účastní pouze omezeně – zpívání ve sboru, návštěva křesťanských klubů, místní fotbalový a házenkářský klub, místní plavecký klub. Nejdéle dobu trávili respondenti na počítači, sportovní týmové hry využívali velmi vzácně, spíše se zaměřovali na individuální sporty. Účast dost často byla spíše sporadická a nahodilá, iniciovaná a převážně společná s rodinou. Interakce s vrstevníky byla velmi vzácná. Co se týkalo rozhodování o tom, co chtějí dělat, většinou toto rozhodnutí záviselo na ostatních (rodičích, vrstevnících) a na jejich podpoře a spolupráci. Významným kontextuálním faktorem, který ovlivňuje jejich volný čas, je místo bydliště, které zasahovalo do možnosti komunikace respondentů a do šíře jejich sociální sítě a kontaktů. Většina respondentů potřebovala podporu jiné osoby, aby se aktiv

zúčastnila (rodiče, asistenti). Stále ovšem dle autorů existuje riziko, že budou lidé s mentálním postižením segregováni od svých vrstevníků a jejich účast na organizovaných volnočasových aktivitách i nadále omezena.

Americký profesor Iwasaki (2014) zase zkoumá vliv volného času u lidí s duševním onemocněním, jaká je jeho role na jejich zotavení a zlepšování kvality života. Vnímá tuto jeho roli v pozitivním ovlivňování emocí, uspokojení v aktivním trávení volného času, k lepšímu zvládnutí svého života či v mobilizaci silných stránek každého jedince. V návazném výzkumu společně s dalšími kolegy Shank (2015) doplňují, že aktivní život není jen být fyzicky aktivní, ale má to i sociální, duchovní a kulturní rozměr a pro účastníky tohoto výzkumu dle jejich slov má aktivní trávení volného času zásadní vliv na prožívání smysluplného života ve společnosti.

Ačkoliv se v odborné literatuře nedočteme či v odborných periodikách nenajdeme tolik podkladů týkající se organizace a trávení volného času lidí s mentálním postižením, i z toho mála, které je uvedeno v této části mé práce jasně vyplývá, že tato oblast je i pro lidi s mentálním postižením jednou ze zásadních. Je nezbytné si uvědomit, že lidé s jakýmkoliv postižením ve většině případů nechodí do zaměstnání, proto vyplnění jejich každodenního, celodenního času hraje velmi významnou roli v jejich uplatnění, v jejich rozvoji, v navazování nových mezilidských vztahů, ve kvalitě jejich života, jak potvrzují výstupy uvedených autorů. Ve většině případů, jak je dále uvedeno, není podstatné, zda jde o formální nebo neformální náplň volného času, stále ale přetrvává u lidí s mentálním postižením určitá potřeba nabídky ze strany druhých osob či služeb a potřeba rozhodování za ně jinými osobami, co a kde budou dělat. V českých poměrech, oproti zahraničí, také zůstávají ve větších typech zařízení, poskytující především službu domov pro osoby se zdravotním postižením, spíše společně organizované a realizované volnočasové aktivity než ty, které by prioritně vycházely z osobních a individuálních potřeb jejich klientů. Jak se ale ukazuje, možností ke zlepšení by mohly být služby menšího typu, např. chráněná bydlení. Určitě ještě stojí za zmínku problematika finanční náročnosti za úhradu některých aktivit či asistentů při začleňování lidí s mentálním postižením do veřejných volnočasových aktivit, na niž upozorňují španělští autoři, neboť i v našich poměrech se s ní určitě můžeme setkat. Hlavně lidé využívající pobytové sociální služby platí měsíčně vysoké částky za jejich úhradu a pak jim již nezbývá než velmi zásadně zohlednit své další finanční možnosti.

1.9 Problémová situace

Jak vyplývá i z teoretického ukotvení této práce, je patrné, že se na oblast volného času lidí s mentálním postižením příliš autorů nezaměřuje. Obecně se hovoří a píše o problematice lidí s mentálním postižením, o stylech komunikace s nimi, o přístupech k nim, o adaptaci na různé typy služeb, o nezbytnosti jejich integrace, ale jen ojediněle se objevuje určité specifické zaměření a téma, kterým by se někdo konkrétně zabýval. Je to dle mého názoru jistý pozůstatek izolovanosti této skupiny lidí, pozůstatek určité uzavřenosti rodin, ve kterých se nachází dítě s nějakým postižením, ale také pozůstatek a přetrvávající nezájem ze strany společnosti, ve smyslu mě se to netýká, resp. až se něco stane, tak se mě to začne týkat.

Při práci s lidmi s mentálním postižením v oblasti jejich organizace a trávení volného času musíme mít vždy na paměti, že jsou mezi nimi i tací, kteří si dokážou svůj volný čas zorganizovat a rozvrhnout sami a ze strany jiných osob žádnou podporu nechtějí a nepotřebují, nebo chtějí jen minimální podporu k doplnění si svých vlastních plánů. V pobytových zařízeních, většinou většího rozměru, mají často tendenci organizovat klientům jejich volný čas pouze na základě jejich provozních dispozic a možností. Vytvoří několik nabídek, někdy i velmi dlouhý seznam, a klient se buď do těchto aktivit zapojí, nebo ne, někdy ani nemá moc na výběr. Kritérii výběru účasti na těchto aktivitách jsou většinou dána jeho finančními možnostmi či jeho fyzickými možnostmi a dovednostmi. Pokud projeví vůli, že se do těchto aktivity zapojit nechce, mnohde tím získává nálepkou nespolupracujícího, izolovaného až problémového klienta. „Ošetřovatelé a pečovatelé mívají někdy naprosto přesné představy o tom, co je pro jejich svěřence dobré a správné, a s použitím většího či menšího nátlaku se jim to snaží vnutit“ (Pörtner, 2009, s. 14). Ať už je představa o náplni svého volného času klientů jakákoli, je třeba ji respektovat a vždy z ní vycházet. V Domově Daliborka je základním a výchozím přístupem ke klientům – přístup zaměřený na člověka, na osobu. Snahou pracovníků v Domově není pasovat se do role expertů, ale snažit se vycházet ze základních myšlenek takto shrnutých Pörtnerem (2009, s. 15): „Pracovat se zaměřením na osobu znamená nevycházet z představ o tom, jací by lidé měli být, nýbrž z toho, jací jsou, a z toho, jaké jsou jejich možnosti. Pracovat se zaměřením na osobu znamená brát lidi vážně v jejich osobitě jedinečnosti, snažit se porozumět jejich způsobu vyjadřování a podporovat je v tom, aby našli své vlastní cesty k přiměřenému zacházení s realitou, samozřejmě v rámci jejich omezených možností.“

Pracovat se zaměřením na osobu znamená řešit problémy, rozvíjet projekty, rozhodovat lidmi s postižením – ne za ně, a ne místo nich. Znamená to brát zřetel na jejich rozdílné schopnosti, potřeby a názory a v rámci jejich možností jim svěřovat odpovědnost. Pracovat se zaměřením na osobu znamená vnímat vlastní vnitřní zdroje organismu – ať už je to jedinec, nebo společenství – brát na ně zřetel a podporovat je.“

Výše uvedené odstavce velmi přesně a souhrnně dávají odpověď na otázky, proč jsem si vybrala téma této diplomové práce a proč jsem si k realizaci tohoto projektu vybrala metodu participativního akčního výzkumu. Věřím, že výsledky této práce mohou být užitečné při zkvalitňování služeb pro osoby s mentálním postižením, při hledání vhodného a optimálního přístupu k lidem s mentálním postižením v oblasti jejich organizace a naplňování volného času nebo se mohou stát vhodným podkladem pro zavedení nových a inovativních postupů v různých typech sociálních služeb pro osoby s mentálním postižením. Případně i podnětem k dalšímu výzkumu či projektu.

2. VÝZKUMNÁ ČÁST

Ve druhé části své diplomové práce se budu především věnovat vlastnímu projektu a získaným výstupům z něj. V první podkapitole popíšu základní metodologii projektu a výchozí podklady k jeho realizaci, v těch dalších pak samotný projekt, jeho plánování a provedení. Uzavřu to popisem a analýzou získaných výstupů a závěrečnou diskusí a doporučeními v sociální práci s lidmi s mentálním postižením v oblasti organizace a trávení volného času.

2.1 Metodologie

2.1.1 Service Learning

Hlavní nosnou myšlenkou, která dala vzniknout a která umožnila zrealizovat celý projekt, bylo začlenění konceptu Service Learning jako inovativní vzdělávací strategie do vysokoškolského vzdělávání na Katedře křesťanské sociální práce Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci do výuky v navazujících magisterských oborech. Tato koncepce, jež umožňuje provázanost praxe a reality dneška s výukou studentů (Brozmanová Gregorová, 2015, s. 44), by měla mladé lidi učit, rozvíjet a získávat prostřednictvím aktivní participace promyšlenou organizovanou dobrovolnickou zkušenost, která reaguje na aktuální potřeby komunity, je koordinovaná ve spolupráci školy a komunity, zahrnutá v učebních osnovách, umožňuje studentům využít získané znalosti v reálných situacích v jejich vlastních komunitách, zlepšuje výuku na školách prostřednictvím učení mimo školu a posiluje pocit zodpovědnosti pomáhat druhým (Brozmanová Gregorová, 2015, s. 45).

Využitím tvořivých a aktivizačních metod vzdělávání získávají studenti teoretické vědomosti, ale také praktické zkušenosti se skupinovou dynamikou a týmovými rolami, uvědomují si potřebu důsledného plánování, také plánování v čase, praktickou analýzou poznávají nevyhnutelnost propojenosti cíle a cílové skupiny s výběrem nástrojů propagace, modelovými situacemi si trénují komunikaci, získávají zručnost sestavením rozpočtu atd. (Brozmanová Gregorová, 2015, s. 75).

Service Learning a vzdělávání v sociální práci sdílejí společné hodnoty, historii a důraz na sociální zodpovědnost a angažovanost. Service Learning poskytuje studentům prostřednictvím strukturovaných příležitostí možnost osobního a profesionálního růstu, ale také se aktivně angažovat a angažovanost rozvíjet. Je to

strategie, která reaguje na výzvy univerzitního vzdělávání a současné společnosti, na druhou stranu pro svůj rozvoj potřebuje jako i jiné pedagogické strategie podporu a porozumění z více stran (Brozmanová Gregorová, 2015, s. 84).

Z mého pohledu je možné říct, že myšlenka zavedení této inovativní, zážitkové, interdisciplinární a komunitně založené strategie (Eyler, nedatováno) ve výuce na vysokých školách v České republice vychází ze stejné či obdobné kritiky, které čelily americké vysoké školy a univerzity v 80. letech 20. století, kdy jim bylo vytýkáno, že tyto školy vytvořily oddělené, sterilní skupiny znalostí, se kterými měli studenti potíže s integrací nebo aplikací ve svém životě v komunitě (Eyler, nedatováno).

V průběhu dvouletého magisterského navazujícího studia každý student sociálních oborů vytvářel svůj Service-learningový projekt, jehož ústřední myšlenkou bylo nastolení konkrétní inovativní změny z oblasti sociální práce v organizaci, ve které student vykonával svou praxi. Prostřednictvím jednotlivých projektů studentů se začalo naplňovat ústřední tvrzení Service learningového učení, že jak kvalita učení studentů, tak kvalita služeb komunitě se zvýší, když se obojí spojí (Eyler, nedatováno).

Po představení mého návrhu ke vzájemné spolupráci týkajícího se hledání inovativních změn v oblasti trávení volného času klientů pobytové služby chráněné bydlení Domova Daliborka jako vedoucí uvedeného Domova a zároveň studentky výše uvedeného magisterského navazujícího oboru, nakonec došlo k realizaci tohoto společného projektu v rámci osnov předmětu Inkluzivní výzkum I. a II. a v rámci zpracování mého Service learningového projektu. Vznikl tím reálný a realizovaný projekt a téměř dvouletá spolupráce studentů uvedených předmětů a klientů Domova Daliborka.

2.1.2 Participativní akční výzkum

Hlavní výzkumná metoda vyplynula z individuálního přístupu ke klientům a inkluzivního a participativního pojetí při poskytování služeb v chráněném bydlení Domova Daliborka. Hlavní myšlenka participativního akčního výzkumu, že by měl být výzkum prováděn „s lidmi“, ne „o lidech“ (Ledwith, in Gojová, 2014, s. 203) a že by vědecké bádání mělo zahrnovat také úsilí o změnu, která má „dopad na život zkoumaných“ a ti skrze výzkum dostávají možnost ovlivnit svoje životy (Creswell, in Gojová, 2014, s. 203) se plně ztotožňuje s posláním a přístupem, který je

stěžejní myšlenkou a strategií poskytovaných služeb v Domově Daliborka. Klienti Domova nejsou jen pouhými příjemci a poživateli našich služeb, ale za naší a s naší pomocí si své náležitosti snaží řešit a vyřešit sami. Učíme je, že za svůj život si nesou odpovědnost sami a sami je mohou také ovlivnit, pokud budou chtít. Jak se od nás na úvod dozvěděli, další příležitost něco změnit, resp. změnit konkrétně oblast trávení svého volného času, mohou dostat právě prostřednictvím připravovaného projektu, neboť „účastníci výzkumu nejsou jen jeho objektem, ale také subjektem, což znamená, že připravují výzkum, sbírají informace a používají výsledky výzkumu ke zlepšování a změně své situace. Mezi hlavní principy participativního akčního výzkumu patří participace a spolupráce, zplnomocnění, znalost a sociální změna“ (Seymour-Rolls, Hughes, in Gojová, 2014, s. 205).

Ined od prvopočátku jsme počítali se zapojením klientů Domova Daliborka do celého procesu plánování a realizace projektu. Každé z jednotlivých aktivit projektu se zúčastnili klienti, ať zpočátku šlo spíše o pasivní participaci, tedy spíše jen o pouhou účast na aktivitách, resp. byli vedeni pracovníky či studenty, aby se zjistily základní informace, které byly podkladem pro přípravu aktivní participace klientů, tedy k samotné tvorbě výzkumných aktivit. „Význam akčního výzkumu nabývá podle některých autorů významu s tzv. praxí založenou na důkazech, která propojuje výzkum s praxí a reflexním přístupem v sociální práci. V akčním výzkumu jsou všichni jeho účastníci výzkumníky, podílejí se na přípravě a realizaci tvorby dat, která jsou následně porovnávána, interpretována a vyjednávána v komunikaci mezi jeho účastníky (Winter, Munn-Giddings, in Gojová, 2014, s. 207).“

V sociální práci je využíván také tzv. „komunitně orientovaný participativní akční výzkum“. Jde o specifický typ akčního výzkumu, u něhož se zdůrazňuje vztah akčního výzkumu a komunitní práce (Winter, Munn-Giddings, in Gojová, 2014, s. 209). Výsledkem komunitně orientovaného akčního výzkumu není jen „společná vize, ale také smysl pro komunitu“ (Stringer, in Gojová, 2014, s. 209). Na výzkumníky užívající tento přístup jsou tedy kladeny mnohem větší nároky – potřebují volit takové metody, aby byly realizovatelné komunitními partnery a pro ně srozumitelné, zároveň však tyto metody musí splňovat přísné nároky na vědeckou uznatelnost (Gojová, 2016, s. 44). „Pro volbu metod je klíčová formulace výzkumné otázky. Formulace výzkumné otázky je vedena snahou vysvětlit (a tedy i vyřešit) určitý fenomén v komunitě“ (Gojová, 2014). „Při realizaci komunitně orientovaného výzkumu musíme volit výzkumné metody, které splňují kritéria vědeckých postupů, ale které jsou zároveň

akceptovatelné a vhodné pro partnery výzkumu. Rozhodnutí o volbě výzkumné metody však musí být učiněno společně, což obsahuje i diskusi o nevýhodách a přednostech jednotlivých metod“ (Hacker, in Gojová, 2014, s. 210). Úkolem tvorby Service learningových projektů mělo být také nějakým způsobem oslovit nebo zapojit místní komunitu, a především měl být prospěšný místní komunitě. Ve společném projektu s klienty Domova Daliborka jsme vycházeli z nabídek místní komunity a předpokládali, že zjištěné výstupy a závěry projektu ukážou komunitní připravenost na inkluzi lidí s mentálním postižením v oblasti podpory trávení volného času. Pro cílovou skupinu osob s mentálním postižením v našem regionu jsme připraveni vytvořit metodiku v oblasti podpory trávení volného času, kde budou zahrnuty naše konkrétní postupy spolupráce s klienty a nabídky služeb v našem městě a okolí. Pro mnohé zabývající se akčním výzkumem, je především praxe vycházející z liberalismu a tolerance zaměřena na nerovnováhu moci a na obnovení schopností vedoucích k soběstačnosti obyčejných lidí a na obnovení schopností zvládat své vlastní životy (Reason, Bradbury, 2008, s. 7). V rámci paradigmatu participačního akčního výzkumu je výzkumník chápán jako prostředek pro znevýhodněné skupiny, aby „mohly efektivně jednat ve vlastním zájmu“ (Babbie, in Gójovala, 2016, s. 25).

Při plánování projektu a participativního akčního výzkumu jsme se snažili vycházet z logické posloupnosti jednotlivých kroků popsaných v postupu komunitně orientovaného akčního výzkumu dle Gojová (2014, s. 212):

- I. Rozvoj základů pro participaci
 - a) Ustanovení pracovní skupiny.
 - b) Koordinátor výzkumu.
 - c) Další potenciální členové skupiny.
 - d) Role a zodpovědnosti členů.
 - e) Projekt – včetně časového planu a finančního rozpočtu.
- II. Sběr dat a analýza
 - a) Sběr informací.
 - b) Identifikace dalších informací, které nás zajímají.
 - c) Analýza dat a informování (tak, aby všichni rozuměli).
- III. Akce a evaluace
 - a) Plánování a akce na základě analýzy.
 - b) Monitorování a evaluace akce.
 - c) Úprava akce.

d) Závěry, doporučení.

Každý z těchto jednotlivých kroků se promítl i do našeho harmonogramu a časového plánu projektu, jak bude možné se dočíst v části popisující námi realizované jednotlivé aktivity projektu.

Ač participativní výzkum skýtá také určitá rizika – etická, dualizace cílů a rolí či nedodržení validity výzkumu, tak poskytuje také určité přínosy – rozvoj specifických řešení či upevnění profesní identity sociálních pracovníků (Gojová, 2014). O možnosti využití participativního akčního výzkumu u cílové skupiny lidí s mentálním postižením již hovoří některé výstupy z jiných již realizovaných projektů. Zmíním zde jeden velkého rozsahu, ve kterém společně s nevládní organizací Rytmus – od klienta k občanovi, z. ú., spolupracovali sebeobhájci, lidé s mentálním postižením, na tzv. klientských auditech v sociálních službách. Jak je uvedeno na internetových stránkách těchto sebeobhájců, jedná se o hodnocení kvality sociálních služeb přímým zapojením jejich potencionálních uživatelů, samotných lidí s mentálním postižením, jako hodnotitelů – auditorů. Velmi přínosný je právě nezávislý pohled a hodnocení lidí ze stejné cílové skupiny, jež se využilo především u služeb chráněné bydlení a domov pro osoby se zdravotním postižením. K hodnocení docházelo prostřednictvím nahlížení do života lidí, kteří službu využívají.

Po uvážlivé rozvaze byl nakonec tedy zvolen participativní akční výzkum jako hlavní výzkumná metoda celého projektu. Ten bude v průběhu své realizace doplněn o další základní metody sběru dat běžně používané ve výzkumech sociální práce, jako jsou zejména pozorování, rozhovor, dotazníková metoda a analýza dokumentů (Mátel, 2019, s. 117).

2.2 Projekt

2.2.1 Cíle projektu

K identifikaci problému následně vedoucí k formulování hlavního cíle projektu přispěli sami klienti a pracovníci Domova Daliborka při pravidelných hodnoceních služby, kdy shodně identifikovali největší potřebnost řešení oblasti smysluplnějšího naplňování volného času klientů. Při těchto hodnoceních vyplynulo, že klienti nemají efektivně nastaveny individuální cíle a jejich plnění v oblasti trávení volného času a neznají možné interní, a především externí nabídky zájmových a jiných organizací zaměřujících se na naplňování volného času. V rámci své praxe jsem si

uvědomila, že jde o oblast, která je slabinou v poskytovaných službách v tomto zařízení a po konzultaci s pracovníky služby také o oblast, na kterou by bylo vhodné se zaměřit a najít inovativní⁵ cestu, jak ji změnit a naplnit ve shodě s posláním služby a jejím zaměřením se na inkluzi jejich klientů do běžné společnosti.

Hlavní cíl projektu byl nakonec zformulován: „V průběhu dvouletého projektu vytvoření a zavedení inovativních změn zaměřených na individuální trávení volného času jednotlivých klientů s mentálním postižením v konkrétní pobytové službě, vedoucích k aktivní náplni jejich volného času.“

Dílčí cíle projektu se již odvíjely především podle jednotlivých aktivit, které byly podmínkou pro realizaci celého projektu a u nichž jsme dopředu předpokládali, že budou flexibilní v návaznosti na provedení těchto jednotlivých aktivit a v návaznosti na formativní evaluaci, jež měla následovat vždy po jejich ukončení.

Dílčí cíle:

1. Vytvoření podrobného přehledu potřeb a zájmů každého zapojeného klienta.
2. Vytvoření podrobného přehledu nabídky a možností, jak mohou klienti trávit svůj volný čas v Prostějově a jeho okolí.
3. Každý zapojený klient bude mít ve svém individuálním plánu, v týdenním režimu, zpracované postupy realizace týkající se trávení svého volného času a rozsah podpory ze strany pracovníků či zástupců dobrovolnických organizací při jejich realizaci.

2.2.2 Partneři projektu

Výběr respondentů z Domova Daliborka, kteří by se zapojili do projektu, závisel pouze a jen na jejich vlastním chtění a ochotě zapojit se. V Domově Daliborka je celkem 19 klientů s mentálním postižením, po postupných rozhovorech s klienty s dotazem, zda se chtějí zapojit do projektu, a s postupným vysvětlením, co bude celý projekt obnášet, bylo ochotno se zapojit celkem 16 klientů. Někteří z nich byli nadšení z toho, že mohou sami něco změnit a udělat něco sami pro sebe, někteří do toho šli

⁵ Sociální inovace dle definice, kterou ve své Příručce pro tvorbu a realizaci inovativních projektů používá Ministerstvo práce a sociálních věcí: „Sociální inovace představují nové a oproti dostupným alternativám lepší řešení (tj. účinnější, efektivnější, udržitelnější, spravedlivější), která naplňují naléhavé sociální (resp. společenské) potřeby a zároveň vytvářejí nové sociální vztahy nebo spolupráce. Sociální inovace mohou zahrnovat nové produkty, procesy, služby, organizační uspořádání, technologie, ideje, regulace, institucionální formy, funkce a role, sociální hnutí, intervence a nové formy řešení sociálních potřeb (2015, s. 4)

ze zvědavosti a jiní jen proto, že se chtěli zapojit a vyplnit si svůj čas něčím novým. Určitě se ale našli i tací, kteří se zapojili jen proto, že se zapojili i jiní klienti. Ať už byly pohnutky klientů jakékoliv, byl to první krok k tomu, aby mohl být celý projekt, a hlavně participativní akční výzkum realizovány.

Druhým krokem ke zvládnutí úspěšného partnerského projektu bylo nezbytné, aby se přihlásil také dostatečný počet studentů do předmětu Inkluzivní výzkum I., kteří by realizovali některé ze zásadních aktivit celého projektu. Když se objevilo devět nadšených studentek, bylo už jen potřeba ustanovit koordinátory na straně Domova Daliborka a na straně Katedry křesťanské sociální práce. Koordinátorem v Domově Daliborka se stala vedoucí tohoto zařízení, zároveň studentka kombinovaného magisterského studia oboru Sociální práce – sociální práce s rodinou na výše uvedené katedře, jež byla i zpracovatelkou Service learningového projektu v rámci výuky. Jejím hlavním úkolem bylo zajistit kontakt a seznámení klientů s projektem, zajistit realizaci jednotlivých aktivit výzkumu ve spolupráci s klienty a pracovníky, zpracovávání a analýza některých výstupů z projektu, zpracování celého projektu do konečného písemného výstupu v rámci Service learningového projektu a diplomové práce. Koordinátorem na Katedře křesťanské sociální práce se stala garantka předmětu Inkluzivní výzkum, jež stanovovala a koordinovala jednotlivé aktivity projektu a vedla studenty v rámci studia. Vždy byla rádkyní a podporovatelkou při zpracovávání veškerých výstupů a realizaci jednotlivých výzkumných aktivit.

Původní myšlenkou bylo také zapojení ještě dalších partnerů, především z řad dobrovolnických organizací, u nichž se uvažovalo o zapojení do participativního akčního výzkumu jako doprovodů na některé z plánovaných aktivit. Nakonec ale bylo smysluplnější po ukončení výzkumné části vytvořit poptávku, jež byla identifikována při jejím naplňování a přizvat tyto organizace až k fázi realizace, kdy klienti začnou navštěvovat vybrané služby a budou potřebovat individuální podporu a doprovod.

2.2.3 Předpokládané přínosy projektu

Již před realizací celého projektu jsme si řekli, co bude hlavním, ale i vedlejšími přínosy tohoto projektu. Hlavním vycházejícím již z názvu a hlavního cíle celého projektu je zkvalitnění života lidí s mentálním postižením v Domova Daliborka v oblasti trávení jejich volného času. Chráněné bydlení Domova Daliborka je nově

vzniklou službou, fungující na sociálním přístupu zaměřeném na člověka. Snahou v jejich základní práci je co nejvíce integrovat, až „inkludovat“ jejich jednotlivé klienty do běžné společnosti. Daří se to v různých oblastech poskytované péče, ale jak již bylo v rámci analýzy potřebnosti zjištěno, právě v oblasti trávení volného času klientů byly zjištěny a ze strany klientů i pracovníků identifikovány největší nedostatky. Protože je dlouhodobou snahou pracovníků služby vymanit se ze škatulky „ústavních zařízení“, bourat mýty o nekvalitních a stereotypních službách a od prvopočátku ukazovat rodinám i široké veřejnosti, že lze poskytovat sociální služby také jinak, tak i pro řešení tohoto problému jsme hledali inovativní cestu a směr jeho řešení. Díky dřívější spolupráci některých i nyní zainteresovaných osob, vznikl tento jedinečný projekt vzájemné spolupráce pracovníků chráněného bydlení a studentů a participace lidí s mentálním postižením. Pokud bych měla shrnout hlavní přínos projektu – **zlepšení kvality života klientů chráněného bydlení Domova Daliborka, prostřednictvím využívání veřejných služeb a prostřednictvím rozmanitějšího a smysluplnějšího trávení volného času, vycházejícího z jejich konkrétních představ, zájmů a přání.** Jde také o získání nových zkušeností a nových kompetencí v interakci a v komunikaci se studenty, se zástupci veřejných služeb a dalších zainteresovaných osob.

U každé ze zapojených stran do projektu a následně i pro veřejnost se předpokládaly přínosy vyplývající z projektu, které by i v případě zájmu mohly vést k dalším návazným projektům:

- Služba chráněné bydlení – získání podkladů pro vytvoření podpůrné a inovativní metodiky práce v oblasti trávení volného času u lidí s mentálním postižením, získání přehledného souhrnu nabídek na trávení volného času v regionu Prostějova a jeho okolí.
- Studenti – znalosti a zkušenosti z aplikace některých výzkumných metod v praxi, nové znalosti a zkušenosti v přístupu a v komunikaci s lidmi s mentálním postižením, získání zápočtu v předmětu.
- CMTF UP v Olomouci – podklady k vyučovací strategii Service Learning.
- Veřejnost – rozšíření povědomí o práci s lidmi s mentálním postižením, podklady a postupy pro další využití v práci s lidmi s mentálním postižením v rámci komunity a aplikovatelné i v dalších sociálních službách pro stejnou cílovou skupinu.

2.2.4 Výzkum

Tím, že se jednalo o partnerský projekt a předpokládalo se, že každý z partnerů bude zařítovat část výzkumné fáze, bylo nezbytné, nastavit přesný plán jednotlivých výzkumných aktivit s podrobnějšími a doplňujícími informacemi. Ve výzkumných projektech je možné rozlišovat tři základní fáze, kterými se rozumí určité časové úseky lišící se obsahem a svým zaměřením. Na základě toho se rozlišují fáze: plánovací, realizační a implementační (Ochrana, 2019, s. 27–28). Také tento konkrétní projekt jsem alespoň slovně a v rámci harmonogramu projektu pro přehlednost zasadila do těchto třech fází, které jasně vymezují a ohraničují jednotlivé aktivity projektu, tak jak na sebe navazovaly v jeho průběhu.

Plánování

V této první **plánovací fázi** projektu byl na prvním společném setkání všech partnerů projektu vytvořen konkrétní plán realizace jednotlivých aktivit projektu, jeho časový harmonogram, stanoveny odpovědné osoby za každou jednotlivou aktivitu projektu a monitorovací indikátory naplnění těchto projektových aktivit. Pro přehlednost je nejprve tento harmonogram vyobrazen v tabulce graficky, návazně v další tabulce již je možné vidět podrobněji rozepsané jednotlivé aktivity projektu se všemi potřebnými informacemi.

HARMONOGRAM PROJEKTU																				
rok	2021												2022							
	plán	realizace											implementace							
měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
plánování	↓																			
snímkování		↓																		
rozhovory			↓																	
nabídky									↓											
participativní výzkum													↓							
vyhodnocení																				
evaluace I.																				
individuální plány																				
realizace																				
evaluace II.																				
metodika																				

Tabulka č. 1 Harmonogram projektu

K jednotlivým naplánovaným projektovým aktivitám, zobrazených v následující tabulce, bude v další fázi realizace projektu pro přehlednost přiřazen

pod stejným názvem průběh celé projektové aktivity a zjištěná a zpracovaná data a výstupy.

snímkování	<ul style="list-style-type: none"> • Provedení snímkování pěti po sobě jdoucích dnů u klientů Domova Daliborka se zaměřením na současné trávení volného času. • Aktivita bude uskutečněna pracovníky služby v období od ledna 2021 do března 2021. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude souhrnný přehled současného trávení volného času klientů uvedeného domova.
rozhovory	<ul style="list-style-type: none"> • Provedení polostrukturovaných rozhovorů s klienty k výstupům snímkování, za účelem doplnění konkrétní individuálních představ jednotlivých klientů. • Aktivita bude uskutečněna studenty v období od dubna 2021 do srpna 2021. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude konkrétní poptávka ze strany klientů vycházející z jejich potřeb a představ k optimálnímu trávení volného času.
nabídky	<ul style="list-style-type: none"> • Vyhledání veřejných nabídek organizací a služeb zaměřující se na trávení volného času na internetu či z jiných zdrojů. • Aktivita bude uskutečněna studenty v období od září 2021 do října 2021. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude seznam nabídek veřejných organizací a služeb zaměřujících se na trávení volného času v Prostějově a okolí, navazující na poptávku klientů.
participativní akční výzkum	<ul style="list-style-type: none"> • Využití konkrétní nabídky a návštěva konkrétní organizace či služby za účelem zmapování připravenosti této organizace a služby na poptávku osob s mentálním postižením. • Aktivita bude realizována klienty služby za doprovodu a podpory studentů v období od listopadu 2021 do prosince 2021. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity budou písemně zpracované výstupy a seznam služeb ke konkrétním oblastem výzkumu.
zhodnocení	<ul style="list-style-type: none"> • Společná diskuse nad výsledky a výstupy z participativního akčního výzkumu. • Aktivita bude uskutečněna všemi členy týmu dle domluvy někdy v období od prosince 2021 do ledna 2022. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity budou souhrnná zpráva z výzkumu a konkrétní doporučení pro klienty Domova

	<p>Daliborka a případná poptávka pro dobrovolnické organizace.</p>
evaluace I.	<ul style="list-style-type: none"> • Závěrečná sumativní evaluace k výzkumné části projektu na společném setkání na Daliborce. • Aktivita bude uskutečněna všemi členy výzkumného týmu po domluvě v období někdy od ledna 2022 do února 2022. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude souhrnná zpráva k výzkumu se zpracovanými výstupy z evaluace.
individuální plány	<ul style="list-style-type: none"> • Zpracování získaných výstupů z výzkumu do individuálních plánů klientů. • Aktivita bude realizována pracovníky Domova Daliborka v období od března 2022 do května 2022. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity budou doplněné individuální plány klientů.
realizace	<ul style="list-style-type: none"> • Naplňování individuálních cílů klientů v oblasti trávení volného času. • Aktivita bude realizována klienty služby za podpory asistentů služby, resp. dobrovolníků od dubna 2022 průběžně. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity budou realizované návštěvy klientů v doporučených organizacích a službách.
evaluace II.	<ul style="list-style-type: none"> • Formou rozhovorů provedena sumativní evaluace spokojenosti klientů v návaznosti na nastavení změn v oblasti jejich trávení volného času. • Aktivita bude realizována klienty společně s pracovníky služby od května 2022 do června 2022. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude souhrnná zpráva k nastaveným změnám se zpracovanými výstupy z evaluace.
metodika	<ul style="list-style-type: none"> • Zpracování získaných výstupů z projektu do metodiky služby chráněné bydlení Domova Daliborka. • Aktivita bude realizována vedoucí a sociálními pracovníky Domova Daliborka. • Monitorovacím indikátorem naplnění této aktivity bude aktualizovaná a doplněná metodika služby chráněné bydlení Domova Daliborka, vytvořené aktuální pracovní postupy v oblasti trávení volného času osob s mentálním postižením.

Tabulka č. 2 Harmonogram projektu – jednotlivé rozepsané aktivity.

Analýza rizik

V této plánovací fázi se již pracovalo s možnými riziky, která by mohla nějakým negativním způsobem ovlivnit jednotlivé aktivity projektu. Byla identifikována především zásadní rizika vázaná na aktuální epidemickou situaci a na vydaná a platná mimořádná opatření, jež v dané době omezovala kontakt a setkávání lidí a jež omezovala či úplně pozastavila fungování některých veřejných služeb. Předpokládali jsme, že se to podstatně dotkne především participativního akčního výzkumu a aktivit, které se v rámci něj připravovaly. Až kritická mohla být situace, kdy by opětovně došlo k úplnému uzavření veřejných služeb nabízející možnosti trávení volného času. Bylo třeba připravit náhradní výzkumný plán, který by v nejnnutnějším případě prozatím nahradil participativní akční výzkum. Tím bylo studium a analýza dokumentů či internetových stran uvedených veřejných služeb, dále písemná či emailová komunikace mezi námi a těmito službami a podrobná teoretická příprava k participativnímu akčnímu výzkumu, který by bylo možné realizovat později, až po uvolnění opatření. V návaznosti by se musel upravit i časový harmonogram celého projektu.

Určitým způsobem mohla do průběhu a kvality projektu vstoupit i změna prezenční výuky na distanční a zapříčinit tím omezení společných setkávání mezi členy projektového týmu. Mohlo by dojít k nedostatečnému a nepřesnému předávání informací a k omezenému konzultování ohledně naplněnosti či příprav jednotlivých aktivit projektu. Vhodné bylo připravit si dopředu systém konzultací, formu a časový harmonogram předávání informací, tak aby byl dodržen celkový plán projektu.

V průběhu celého projektu se muselo počítat také s tím, že dlouhodobější projekt může být pro některé klienty náročný a zdlouhavý a ti by mohli ukončit spolupráci na dalších aktivitách. Vzhledem k počtu klientů, kteří do projektu vstoupili, by neměl nastat při odchodu jednoho z klientů zásadnější problém. Pokud by byl výpadek klientů do třech klientů, stále by byl počet těch, kteří zůstali, dostačující k realizaci projektu. Výhodou byl i předpoklad, že by někteří klienti měli zasahovat do více oblastí výzkumu, takže i při jejich určitém výpadku neměl být problém participativní akční výzkum realizovat s náhradními klienty.

Občas u lidí s mentálním postižením dochází k obavám z nových věcí a ze změn, které jim narušují jejich zaběhlé rituály a stereotypy a mohou se jim začít bránit a reagovat nepředloženě (Valenta, 2011). Zde již musí nastoupit profesionalita a odbornost pracovníků služby, kteří by měli s klienty v klidu vše probrat a opakovaně

s nimi hovořit o pozitivních změnách, které jim celý projekt může přinést. Měli by s klienty hovořit i o případných rizicích, které v průběhu projektu a následné realizace mohou nastat. Určitě bude potřeba větší dávka trpělivosti, aby klienti dokázali čelit případným rizikům a nově přicházející změny přijali.

I když se podaří zrealizovat celou výzkumnou část projektu a dojde k implementaci do praxe a klienti začnou pravidelně navštěvovat vybrané organizace a služby, nemusí být spokojeni s tím, jak se vše odvíjí, a že není vše podle jejich představ. Pak bude nezbytné s klienty hovořit o tom, co se jim nelíbí, kde je chyba a co by bylo potřeba udělat, aby se to změnilo a upravilo tak, aby mohli tuto službu navštěvovat i nadále. Pokud by se ovšem objevily nepřekonatelné překážky, určitě bychom raději hledali jiné služby, které by klientovi vyhovovaly lépe.

Vypracovaným plánem projektu a plánem případným rizik, které by mohly nějakým způsobem ovlivnit průběh připravovaného projektu, jsme se dostali z fáze přípravné a plánovací do druhé fáze projektu, k jeho realizaci. Základním prvotním úkolem bylo provedení analýzy zmapování disponibility volného času jednotlivých klientů v chráněném bydlení Domova Daliborka.

Snímkování

Ke snímkování bylo předběžně vedoucí a sociálními pracovníci předvybráno, z celkového počtu 19 klientů s mentálním postižením, celkem 16 klientů a klientek, u nichž byl na základě dlouhodobého sledování a spolupráce s nimi a z důvodu jejich samotné poptávky o lepší náplň jejich volného času zřetelný předpoklad, že budou mít zájem a budou dle svých možností a schopností ochotni se zapojit do připravovaného projektu. Po postupném dotazování s každým z oslovených klientů a po vysvětlení, čeho se bude projekt týkat a jak bude probíhat, nakonec souhlasili a ochotně se zapojili.

Tato část analýzy proběhla formou snímkování úhrnem pěti dnů u každého z klientů, doplněno velmi zjednodušeným dotazníkem, jehož účinnost byla prioritně vázána na další část pak již individuálních rozhovorů, a jako předběžná podpora pro studenty, jež ještě neměli možnost se s klienty setkat, proto v této fázi s ním nebude nakládáno a pracováno.

Vzhledem k cílové skupině, s níž se v tomto projektu pracuje, byly snímky upraveny do zjednodušené formy (příloha č. 1). Nepracovalo se s celodenními snímky mapujícími 24 hodin každého klienta, neboť nebyl dle týdenních a denních režimů

klientů v individuálních plánech problém vymežit prioritní čas, se kterým chceme dále pracovat. Tak byla rozdělena doba snímkování na dopolední čas od 8.00 hod. do 11.00 hod. a odpolední čas od 12.30 do 17.30 hod. Pro lepší zmapování individuální situace klienta a lepší zpracování těchto výstupů byla tato doba ještě rozfázováno po jednotlivých hodinách.

Původně bylo osloveno, jak už je uvedeno výše, 16 klientů, z nichž bylo 8 mužů a 8 žen. Jedna z klientek v průběhu snímkování odmítla dále pokračovat a vyjádřila se, že nechce dál pokračovat ani v následujících fázích projektu. Aby tímto způsobem nedocházelo ke zkreslování dat a výstupů do budoucna a ke zbytečnému opakovanému dovysvětlování situace, nebude tato klientka započítána již v této části analýzy. V další části tedy zpracovávám 75 jednotlivých snímků dne u 15 klientů, 8 mužů a 7 žen, resp. 600 hodin zmapovaných v rámci snímkování.

Snímky jednotlivých dnů vypisovali klíčoví asistenti⁶ společně se svými klienty a ke každému z nich měli možnost ještě případně doplnit vysvětlivky či informace, které byly ze strany klienta či asistenta důležité.

Je nutné říct, že ač snímky odpovídají realitě náplně dnů klienta v daném období, jsou faktory, které tyto snímky ovlivnily a měly určitý dopad na jejich vyplňování. Jedním z nich, který je platný stabilně, byl vliv ročního období. Bylo nezbytné předpokládat, že pokud bychom tyto snímky zpracovávali v létě, daleko častěji by se ve snímcích objevovaly pobyty venku, na zahradě, návštěvy veřejně pořádaných akcí, návštěvy kaváren a objevilo by se i více aktivit pořádaných na naší zahradě. Nyní byly tyto každodenní aktivity daleko častěji směřovány do vnitřních prostor. Druhým podstatným faktorem byla aktuální odezva klientů na výskyt pandemie onemocnění Covid-19 a nařízení, které velmi zásadním způsobem omezily pohyb klientů mimo zařízení, např. návštěvy denních stacionářů, a naopak vstup návštěv či jiných terénních sociálních služeb do zařízení. Téměř celý rok 2020 se s oběma variantami spolupráce s jinými ambulantními či terénními službami nepochybně neprovedlo a bude se vše obnovovat až při rozvolňování jednotlivých opatření, což určitě také zasáhne do denních a týdenních režimů. Proměnnými, které mohly ovlivnit snímky dnů a budou i nadále ovlivňovat veškerou spolupráci s klienty je jejich momentální rozpoložení a nálada a jejich zdravotní stav.

⁶V rámci individuálního plánování s klienty si každý z nich může vybrat nebo je mu přiřazen klíčový asistent, který je klientovi nejbližší osoba ve službě, je pro něj prvotní oporou, když je potřeba něco společně řešit, zpracovává jeho dokumentaci, společně nastavují individuální cíle spolupráce atd.

Před snímkováním se předem nestanovily žádné kategorie, které by klienti jednotlivě přiřazovali k časům, ale chtěli jsme jim zachovat individualitu a volnost vyjádřit svými slovy pohled na své jednotlivé denní aktivity, což ovšem posléze kladlo dost vysoké nároky na zpracování a roztřídění jejich sdělení. Při zpracování výstupů ze snímkování se postupně přišlo, i díky zkušenosti a velmi dobré znalosti klientů a prostředí, celkem na šest kategorií, do kterých bylo možné tyto výstupy rozčlenit, a které se jeví jako ty nejpodstatnější k dalšímu zpracování. Jejich podrobnější vysvětlení a popis níže odráží přiřazené výstupy od klientů a asistentů z jednotlivých snímků. U každé z těchto kategorií je napsáno písmeno jako symbol, pod kterým tuto kategorii najdeme v jednotlivých popisujících tabulkách.

1. **Aktivity (A)** – tato kategorie zahrnuje především aktivity, které organizuje pastorační asistent, většinou 1x týdně v pátek. Klienti nejčastěji pracují s látkami, s pedigem či mohou tkát koberce na ručních stavech. Nejde o výkon a tvorbu výrobků, ale především o sdílení společných chvil, o podporu přátelských vztahů mezi klienty, o procvičování si jemné motoriky a smysluplnější trávení volného času.

Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: aktivity s asistentem, aktivity v DD, aktivity s pastoračním, aktivity s asistentem v domově, pletení podsedáků.

2. **Jiné sociální služby (S)** – někteří klienti z Domova navštěvují ještě jiné ambulantní sociální služby typu denní stacionář, především jde o naplnění volného času a rozvoj osobních kompetencí v oblasti rukodělných dovedností u klientů, jejichž schopnosti nepředpokládají další rozvoj pracovních návyků, ale mají snahu se i nadále rozvíjet. Jednoho z klientů s rozsáhlejším tělesným postižením navštěvuje pracovnice sociální služby osobní asistence, aby byly dostatečně uspokojeny jeho potřeby v oblasti trávení volného času mimo Domov.

Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: denní stacionář, Pivoňka (jde o název jednoho z denních stacionářů), osobní asistentka, stacionář, návštěva denního stacionáře Pivoňka, denní stacionář Přerov, odjezd do OL za Honzou i Tomášem.

3. **Setkání u kávy (K)** – v rámci výstupů ze snímků jsem tuto kategorii musela vyčlenit, neboť se objevila téměř u všech klientů a hraje tím pádem velmi důležitou roli v jejich časovém rozvrhu. Jde o společné setkání klientů u kávy v jídelně, většinou spojené s povídáním a hraním stolních her, např. slovního

fotbalu, Člověče, nezlob se atd. Jde opět o společné sdílení času, podporu přátelských a společenských vztahů mezi klienty spojené s jednoduchým tréninkem paměti.

Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: kafe, kavárna, slovní fotbal, svačina + kafe, posezení v jídelně, kavička v DD, slovní kopaná, posezení před večeří, svačina + káva, sezení v jídelně, popíjení kávy, kavárna – slovní fotbal, pobyt s klienty v jídelně, sezení v jídelně a povídání si s ostatními, káva v jídelně, slovní kopaná s ostatními v jídelně, sezení na terase/v jídelně s ostatními, sezení na terase/v jídelně.

4. **Nácvik (N)** – tato kategorie obsahuje ty činnosti, které vedou k nácviku sebeobslužných činností, k rozvoji osobních kompetencí klienta, a které jsou prioritou poskytování služby chráněné bydlení. Pod tuto kategorii jsou zahrnuty i snídaně, oběd, svačina a večeře, protože jsou někteří klienti, kteří si připravují jídlo sami, resp. mohou mít podávání stravy spojeno s nějakým druhem nácviku, jako například stolování, mytí nádobí, odnos jídla na pokoj, spojené s mytím jídlonosičů atd. Stejně tak pojem vstávání je spojen s nácvikem stlaní postelí, s ranní hygienou, s učením si umět vybrat vhodné oblečení, pojem hygiena s nácvikem režimových opatření, zvládání hygieny sám bez podpory maminky či asistenta atd. Již v předešlé kategorii se objevila svačina, ale vždy v nějakém spojení, což dle vlastních zkušeností a případného doptání se klienta jsem si mohla dovolit takto zařadit, protože prioritou ve spojení svačina + káva není svačina, ale posezení u kávy společně s ostatními klienty v jídelně, kam si tu svačinu k té kávě klient donese. Zvláštní oblastí je docházka na magistrát, resp. za opatrovníkem, neboť někteří z klientů mají za opatrovníka některou z pověřených osob magistrátu a jednou týdně pravidelně za ní dochází. Jde o čas pravidelný a prioritní, s nímž je nutno počítat přednostně, ale po domluvě s opatrovníkem by se mohl změnit. V oblasti nácviků je proto, že se klienti učí samostatnosti v docházení na Magistrát města, ve vyřizování si svých záležitostí, nakládání s financemi atd.

Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: snídaně, oběd, večeře, praní, mytí, vstávání, magistrát – za opatrovníkem, hygiena, cesta za opatrovníci na Magistrát pro peníze, ranní hygiena, vybalení nákupu + uskladnění potravin, snídaně s mámou + nádobí + úklid + čištění bot, vstanu, oběd s mámou

+ nádobí, večeře + sprcha + TV: Co na to Češi, nakupování potravin s asistentem, svačím, příprava snídaně, úklid nádobí, cvičení na pokoji + luxování, praní + věšení prádla, nákup s maminkou.

5. **Volný čas (V)** – velmi specifická a individuální kategorie z pohledu jednotlivých klientů, která zahrnuje jejich současný rozvrh volného času. Jak je uvedeno výše a na základě obecného rozvržení kategorií trávení volného času je nezbytné zohlednit sezónní a pandemický vliv na některé aktivity. Najdeme v této kategorii např. pojem spánek, pospávání u stolu, což je nezbytné rozlišit na „nicnedělání“ nebo „nezbytný odpočinek“, zahrnuto je to ale zde, protože je to čas, který je možné ovlivnit a přenastavit v rámci režimu dne či týdne. Specifikem, který se může zdát, že do této kategorie nepatří, jsou pojmy „přesun na vozík“ a „odjezd na pokoj a večeře“ u jedné z klientek. Důvodem, proč je to zahrnuto zde, je, že první je spojeno s přípravou klientky na aktivity v jídelně a druhé s dopomocí po skončení těchto aktivit. Ani jedno netrvá hodinu a je úzce spojeno právě s účastí na aktivitách v jídelně. Jde spíše o časovou rezervu na přípravu a při ukončení aktivit, se kterou je nezbytné počítat při trávení volného času u klientů s omezenou mobilitou. Opět se v této kategorii setkáváme se spojením TV + večeře a důvod přiřazení do této kategorie je stejný jako uvedený výše v kategorii Setkání v jídelně, prioritní je volný čas sledování televize spojený následně s večeří, který může být flexibilní a může se měnit, pokud bude klient chtít. Flexibilní je také čas spojený s pojmem „volání s bratrem“, proto také zařazení do této kategorie. Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: procházka s kamarádkou, procházka mimo domov, malování, spánek, TV + večeře, malování, poslouchání televize na YouTube, poslouchání hudby, sledování televize, internet, volání s bratrem, povídání si s praktikantkou, kostel návštěva, nic nedělám, sedím na pokoji, jsem na pokoji, večeře + TV: Čt sport, jsem na PC, procházka po městě., dívám se na TV, přesun na vozík, malování v jídelně, odjezd na pokoj + večeře, navlékání náramků, korespondence – psaní dopisů, Rádio Ol – hrajeme na přání, procházka s mámou po zahradě, Humoriáda – Rozhlas Ol, kreslení baráčků, dívání na TV, kreslení, čtení knížky, čtu si, čtení, pospávání u stolu, cvičím na pokoji, siesta, poslech hudby, hraní na klávesy, procházka po okolí Domova, cvičení, procházka po zahradě, poslech hudby v mobilu, jízda na kole po městě s mámou.

6. **Práce (P)** – někteří z klientů mají pracovněprávní vztah a chodí pravidelně do práce, nejčastěji jde o oblast provozu a úklidů, a je potřeba v nastavování volnočasových aktivit s tímto časem počítat jako s prioritním, i s časem odpočinku po práci.

Klienti tuto aktivitu ve snímcích nazývali: práce, pomoc panu správci.

I když klienti si svůj čas takto sami rozvrhli, je třeba v další části projektu zjistit, jak je čas tímto způsobem strávený pro klienta důležitý, zda se jedná o jeho pravidelné sledování oblíbeného seriálu nebo sedí u televize pouze z důvodu, že nemá lepší náplň tohoto času. Zjistit, zda chce takto doposud trávený čas změnit nebo mu to vyhovuje, jak to má. U některých klientů v návaznosti na pracovní či časové vytížení počítat také s časem individuálního odpočinku. Je nezbytné neopomenout i volný čas o víkendu, především u klientů, kteří mohou být přes týden vytížení a měli by zájem využít k volnočasovým aktivitám právě víkendový čas. Nezbytnou součástí zjišťování informací je s klienty hovořit také o tom, jak on sám zvládne, a naopak jakou podporu ze strany jiných osob bude potřebovat, pokud bude chtít využít nabídek externích služeb či aktivity mimo zařízení. Zde se dále potom musí pracovat s provozními možnostmi služby a s možnou spoluprací s dobrovolníky a dobrovolnickými organizacemi. Variantou pro vyřešení některých situací může být i vzájemná spolupráce mezi klienty.

klienti	A	S	K	N	V	P
Libuše	0	0	3	17	5	15
Vladimír	2	0	6	11	20	1
Václav	2	0	7	13	18	0
Jitka	2	0	6	18	14	0
Jiří	2	6	10	14	8	0
Jana	2	0	12	11	15	0
Radek	0	0	7	12	21	0
Leoš	0	8	0	10	22	0
Světlana	2	3	9	13	13	0
Radoslav	2	0	9	5	23	0
Jiřina	2	9	2	0	28	0
Edita	2	0	0	19	19	0
Petr	0	15	6	11	8	0
Martin	1	2	7	17	13	0
Jana	2	0	6	9	23	0
Celkem hod.	21	43	90	180	250	16

Tabulka č. 3 Rozdělení času klientů do jednotlivých kategorií dle počtu hodin v nastaveném časovém úseku.

S těmito individuálními režimy, postupy a finančními a materiálními možnostmi ze strany klientů bude pracováno v další fázi projektu při individuálních rozhovorech se studenty předmětu Inkluzivní výzkum I. z CMTF UP Olomouc, proto bylo nezbytné jim tyto informace předat při osobních setkáních před návaznou aktivitou projektu a nechat jim prostor pro jejich případné dotazy.

Z analýzy jednotlivých denních snímků klientů jasně vyplývá, že v námi nastaveném čase z celkového počtu 600 hodin právě kategorie volný čas zabírá největší část 250 hodin (42 %) v námi nastaveném časovém úseku denního režimu, kdy u jednotlivých klientů to může být proměnné (tabulka č. 3). Jak můžeme posoudit z jednotlivých popisů a pojmů v této kategorii výše, jedná se o aktivity, které nejsou žádným způsobem organizované, a jde především o individuální náplň ze strany klientů, která se prozatím jeví dle rozhovorů s klienty a z jejich projevům zájmu o změnu v dotaznících, jako neefektivní a bez většího uspokojivého a rozvojového dopadu na ně.

V další tabulce č. 4 je znázorněno procentuální rozložení jednotlivých kategorií souhrnně u všech klientů během nastaveného časového úseku. Při pohledu na nastavené kategorie a při rozhovoru s klienty nelze pouze čas vázaný ke kategorii Volný čas označit jako flexibilní a zaměřit se pouze na něj. Jako flexibilní, se kterým

činnosti	čas celkem v hod.	čas celkem v %
aktivity	21	3
jiné sociální služby	43	7
setkání u kávy	90	15
nácvik	180	30
volný čas	250	42
práce	16	3

Tabulka č. 4 Čas dle jednotlivých kategorií.

by se dle zájmu klienta a po domluvě s ním, mohlo pracovat, je čas vázaný ke kategoriím Aktivity a Setkání u kávy. Přesah by mohl obsahovat také kategorie Nácvik a Jiné sociální služby, ale zde je nutné spolupracovat již s klíčovými asistenty a sociálními pracovníky na změně denních a týdenních režimů a se zástupci Magistrátu města a jiných sociálních služeb na úpravě návštěv, jde o čas omezený. Fixní čas zahrnuje kategorii práce, zde mají klienti pracovní smlouvu a nelze s ním příliš manipulovat. Rozsah tedy flexibilního

čas	počet hodin
fixní čas (P)	16
omezený čas (N+S)	223
flexibilní čas (K+A+V)	361

Tabulka č. 5 Rozsah časů pro další spolupráci s klienty.

času, času omezeného a času fixního ukazuje tabulka č. 5, z nichž je jasně vidět, až s jakou časovou dotací lze v průběhu dalších fází projektu pracovat.

V návaznosti na tato zjištěná data je tedy nezbytné směřovat další fázi projektu na zjištění a popis, zda tato náplň volného času odpovídá přáním a zájmu klienta, zda jsou jiné možnosti a také organizované nabídky na využívání jeho volného času, zda a jakou podporu každý klient potřebuje. Ty potom budou po domluvě s klienty směřovat k dalším fázím projektu, k realizaci praktického odzkoušení si nastavených

aktivit klienty a ke zjištění, zda volnočasové aktivity takto „ušité“ na míru každému z klientů mu vyhovují a mají znatelný dopad na jeho spokojenost a rozvoj.

Rozhovory

V rámci výuky předmětu Inkluzivní výzkum I. se v několika distančních setkáních 9 studentek seznámilo s podrobnostmi celého projektu a s dalšími plány, jak by měl výzkum nadále probíhat. U všech setkání vždy byli přítomni nejen vyučující a garantka daného předmětu, ale také vedoucí Domova Daliborka a jeden z jejich klientů. Hlavním účelem těchto setkání byla příprava na polostrukturované rozhovory studentů s jednotlivými klienty Domova.

Úkolem vedoucí Domova Daliborka v této fázi projektu bylo rozdělit podle vhodnosti a určitých kritérií klienty na jednotlivce a do dvojic tak, aby to následně vyhovovalo realizaci rozhovorů. Hlavními kritérii tohoto rozčlenění byly především rozsah komunikačních schopností klientů, jejich schopnost a dovednost si sám naplánovat volný čas a v neposlední řadě také rozsah volnočasových aktivit, které již nyní realizují či chtějí v budoucnu realizovat. Posléze zpracovávala jednotlivé rozhovory, které jí studentky po každém setkání s klienty zasílaly.

Tabulka č. 6 Návrhy tematických okruhů k rozhovorům.

Pohybové/sportovní aktivity	Základní rozdělení na pasivní a aktivní: <ul style="list-style-type: none"> • Sledování sportu TV. • Chození na sportovní utkání. Procházky, individuální sportovní aktivity (kolo, plavání, cvičení, ...), kolektivní sportovní aktivity (tanec, míčové hry apod.).
Kulturní aktivity	Základní rozdělení na pasivní a aktivní: <ul style="list-style-type: none"> • Sledování TV (čeho – filmy, seriály, divadlo, ...). • Poslech hudby/rádia. • Chození na kulturu (divadlo, kino, koncerty, výstavy). Hra na hudební nástroj, zpěv, četba knih/časopisů, aktivní herectví (divadlo).
Kreativní činnost	Základní zjištění, zda tvoří. Malování, keramika, fotografie, korálky, ubrouskování, vyšívání, pletení, háčkování, šití, stavba modelů, kutilství.
Zahrada a zvířata	Péče o zahradu, péče o zvířata.
Počítač	Vyhledávání informací, sociální komunikace (facebook, emaily, chaty, ...), hraní her, sledování videí (youtube, ...).
Společenské hry a aktivity	Společenské hry, „kávičky“ – sejit se a jen tak přátelsky povídat.
Duchovní aktivity	Osobní čas (meditace, četba, modlitba), účast na bohoslužbách.

Podpora ze strany vyučující předmětu byla hlavně v oblasti přípravy na rozhovory a k následnému zpracování a k analýze získaných výstupů z těchto rozhovorů. Sami studenti si ve spolupráci s touto vyučující připravili návrhy tematických okruhů (viz tabulka č. 6), jež vyplynuly z předešlé fáze projektu,

ze snímkování, a podpůrné dotazy pro získání potřebných a konkrétních informací od klientů. Pak již jen stačilo skloubit čas klientů s časem studentů, domluvit si termín a místo rozhovoru a dorazit do Domova Daliborka. Ještě před vstupem do bytů klientů, v nichž probíhaly rozhovory nejčastěji, nebo před společným posezením na zahradě, jež bylo dalším místem uskutečnění rozhovorů, měli studenti možnost se dotazovat vedoucí či sociálního pracovníka, aby se zbavili zbytečných obav a nejistoty a případně si upřesnili svou přípravu na tyto rozhovory.

Tuto jednu ze zásadních částí projektu – rozhovory s klienty jsme naplánovali právě zapojením studentů i s vědomím toho, že ne vždy budou jejich výstupy podrobné a odborně zpracované, ale nešlo nám jen o jejich zdokonalení se v této výzkumné metodě a získání náhledu do života lidí s mentálním postižením, ale hlavně o jejich nezávislý a zkušenostmi nezkráslý pohled na dané téma s lidmi, se kterými neměla většina z nich možnost se dříve setkat nebo jen v omezené formě.

Plánovaným výstupem z těchto rozhovorů bylo zmapování individuálních oblastí zájmů každého klienta, zmapování jejich konkrétních požadavků a konkrétní poptávky a zmapování nezbytné podpory pro realizaci navazujícího participativního akčního výzkumu.

Celkem proběhlo 15 rozhovorů, z nichž bylo nezbytné jeden vyřadit, neboť tento klient odešel z Domova Daliborka a již nepokračoval v dalších fázích projektu. Postupně se z analýzy zápisů z rozhovorů ukázalo, že pokud budeme chtít začít realizovat společně s klienty participativní akční výzkum, musíme si následné aktivity rozdělit podle směru jejich naplňování a nezapomenout při tom přihlížet i k dalším faktorům, které mohou případně ovlivnit další vzájemnou kooperaci na výzkumu.

Základní rozdělení aktivit prvotně vycházelo z toho, zda půjde o aktivity realizované v Domově či mimo něj a následně i z dalších vyplývajících kritérií, jak budou tyto aktivity vázané na nabídku. Jejich přehledné rozdělení s již uvedenými konkrétními oblastmi ze strany klientů je rozpracováno do následující tabulky č. 7.

Tabulka č. 7 Základní rozdělení aktivit vyplývající z rozhovorů s klienty.

<p>aktivity v Domově</p>	<ul style="list-style-type: none"> • individuální <ul style="list-style-type: none"> • práce na zahradě, poslech rádia, poslech hudby, vaření, pečení, sledování TV, procházka po zahradě, cvičení, malování, vymalovávání, skládání puzzle, práce na počítači či tabletu, čtení, luštění křížovek a osmisměrek, odpočinek po práci, navlékání korálků, lepení modelů • společné <ul style="list-style-type: none"> • hraní stolních her, rukodělné činnosti (pedig, pletení koberců), předčítání
<p>aktivity mimo Domov</p>	<ul style="list-style-type: none"> • aktivity nezávislé na nabídce <ul style="list-style-type: none"> • procházky, návštěva kavárny, návštěva obchodů, výlety, jízda na kole, návštěva knihovny • aktivity závislé na jednorázové nabídce <ul style="list-style-type: none"> • návštěva kina, divadla, koncertů, výstav a muzeí, prohlídky, návštěva mší, návštěva sportovních utkání • aktivity spojené s pravidelnou docházkou <ul style="list-style-type: none"> • zájmové kroužky (keramika), kurzy (šití, počítače, fotografování)

Jak je možné vidět, co se týká základní struktury případného zájmu ze strany klientů, jsou aktivity, jež by mohly probíhat v Domově, rozděleny na individuální či společné. Jde především o to, zda je daná aktivita prioritně směřována k jednomu nebo více klientům. U aktivit mimo Domov od tohoto rozdělení je upuštěno, neboť tam nejde primárně o individuální či společné aktivity, ale spíše o zjištění a možnost podpory z hlediska toho, zda je ze strany vícero klientů zájem o stejnou aktivitu, o stejnou výplň volného času a mohou ji tím pádem realizovat a navštěvovat společně. Tyto aktivity lze opět jednoduše rozčlenit a to, zda jsou závislé na nabídce či nikoliv, kdy aktivity závislé na nabídce vychází ještě z předpokladu, zda je tato nabídka jednorázová nebo vázána na pravidelnou docházku.

Některé rozhovory s klienty byly náročnější, stručnější, jiné uvolněnější, delší a přirozenější, což se dalo usoudit z jednotlivých zápisů od studentů. Při zpracovávání výstupních dat z rozhovorů se kromě struktury zaměření aktivit, objevil další faktor, který budeme muset vzít v potaz při další spolupráci s klienty, a tím jsou jejich individuální osobnosti. Při zpracování těchto výstupů se nám ukázala určitá typologie klientů, kteří s námi na projektu spolupracují. Nejde o rozsah postižení klientů, ale hlavně o otevřenost, komunikativnost a samotný přístup jednotlivých klientů v zapojení se do spolupráce na naplňování svých potřeb a zájmů. V průběhu rozhovorů se nám vyčlenily hned tři skupiny **typologie klientů**:

1. **Aktivní až odbrzdění** – první skupina klientů, kteří jsou otevření, aktivní a spokojeni v tom, že jsou středem pozornosti, a že někdo řeší náležitosti kolem nich. U tohoto typu klientů by se dalo říct, že je radost s nimi spolupracovat. Jsou velmi zapálení, ochotní, nic není překážkou, která by se nedala zvládnout, ale o to více jsou tito klienti zranitelnější, manipulovatelnější a s případným neúspěchem se hůře vyrovnávají. Je třeba je více „brzdit“ a nabádat k obezřetnosti a případným rizikům.
2. **Pasivní a nedůvěřiví** – druhou skupinou jsou klienti, kteří jsou naopak uzavření, ostýchaví, nedůvěřiví a skeptičtí, sami si nedokážou říct, co vlastně chtějí a mnohdy ani nechápou, proč to po nich někdo chce. Ze strany pracovníků je tak nezbytné vynaložit větší úsilí na to, aby jim vše vysvětlili, aktivovali je a zapojili. Dokonce se může stát, že se to ani nepodaří. Klienti tohoto typu ale mají o to větší radost a jsou nadšeni z případného úspěchu.
3. **Nejistí** – pak můžeme vydefinovat třetí skupinu klientů, jež jsou na rozhraní obou těchto skupin. Nejprve jsou nedůvěřiví a nejistí, ale po prvních zkušenostech, po prvních úspěšných krocích postupně získávají důvěru a jistotu, a pak již není problém je zapojit a získat ke spolupráci. Jednají více s rozvahou, ne ve strachu a nejistotě, ale jako by s určitým odstupem si nejdříve vše zmapují, a pokud sami usoudí, že je vše v pořádku, tak se zapojí.

Od výše uvedeného, ale již v závislosti na rozsahu postižení se odvíjí následná míra nezbytné podpory, která bude muset být vynaložena k naplňování připravených plánů participativního akčního výzkumu a k jejich konkrétní realizaci. Zmínka k této oblasti pouze okrajově, neboť tato míra podpory bude nastavena individuálně až podle konkrétních zjištěných nabídek a poptávek a po realizaci právě akčního výzkumu. Předpokládáme, že jsou v naší výzkumné skupině klienti, kteří budou schopni realizovat aktivity bez naší zásadnější podpory. Jsou tam také klienti, jež budou potřebovat jen nízkou míru podpory a následně po zácvičku budou návštěvy zvládat sami. Nakonec jsou tam i klienti, kteří se bez naší podpory neobejdou v celém procesu plánování i realizace. Po realizaci participativního akčního výzkumu vznikne konkrétní poptávka směrem k dobrovolnickým organizacím, které by mohly být nápomocny právě při této podpoře klientů.

Nabídky

Na předešlou část a rozdělení volnočasových aktivit volně navázala část týkající se nabídek, kdy do jednotlivých kategorií volnočasových aktivit – v Domově, mimo Domov, ty pak následně vázané na konkrétní nabídku, byli připisováni klienti se svými jednotlivými a upřesněnými požadavky vyplývajícími z rozhovorů. Zjistil se tak zájem v té či oné kategorii aktivit, počty konkrétních klientů, kteří si tuto aktivitu vybrali, a kteří se mohli v této kategorii zúčastnit participativního akčního výzkumu, a především jsme zjistili zaměření, které bylo podstatné k vyhledávání veřejných nabídek pro navazující participativní akční výzkum. Již v této části projektu jsme na společném setkání všech účastníků projektu předběžně vydefinovali počty klientů, kteří k realizaci volnočasových aktivit budou potřebovat a rozsah nezbytné podpory ze strany jiných osob, ať už asistentů služby či dobrovolníků. U volnočasových aktivit, jež budou realizovány v Domově, jsme se následně shodli, že pro následující část participativního akčního výzkumu nejsou prioritní a nemá smysl se v těchto fázích projektu jimi zabývat. Dohodli jsme se na tom, že se stanou až součástí poptávky pro dobrovolnické organizace ve fázi vypracování závěrečných výstupů z výzkumu.

V rámci volnočasových aktivit, které by měli klienti navštěvovat mimo Domov, jsme si již dříve nastavili rozdělení v závislosti na nabídce, a právě v těchto kategoriích jsme potom pracovali s výstupy z rozhovorů s klienty. Nejprve jsme si do těchto kategorií podle výstupů z rozhovorů rozdělily konkrétní volnočasové aktivity, následně jsme přiřadili ty klienty, kteří měli zájem o tu či onu aktivitu a pak dopracovali nezbytnou podporu dle jednotlivých klientů⁷:

a) Aktivity nezávislé na nabídce

- Aktivity – výlety, vycházky do přírody, návštěva botanické zahrady, návštěva knihovny, konkrétně 7x výlet, 3x vycházka do přírody, 2x botanická zahrada, 1x knihovna.
- Celkem projevilo zájem 11 klientů, z toho 7 klientů zvládne bez podpory, 4 klienti potřebují podporu.

b) Aktivity závislé na jednorázové nabídce

- Aktivity – kino, divadlo (koncert), IT podpora, výstava, sportovní zápasy, kostelní sbor, veřejná zasedání (rady nebo zastupitelstva

⁷ Někteří klienti si vybrali více aktivit, proto celkové počty aktivit a klientů souhrnně neodpovídají referenční skupině klientů, se kterými se na projektu pracuje.

města), konkrétně 4x divadlo, 3x kino, 3x IT podpora, 2x výstava, 2x sportovní zápasy, 2x veřejné zasedání, 1x kostelní sbor.

- Celkem projevilo zájem 10 klientů, z toho 6 klientů zvládne bez podpory, 4 klienti potřebují podporu.

c) Aktivity spojené s pravidelnou docházkou

- Aktivity – kreativní činnosti (keramika, malování, vyšívání), klub cestovatelů (pravidelné výlety), cyklistika, fotografický kroužek, zahradničení, konkrétně 8x kreativní činnosti, 5x klub cestovatelů, 4x cyklistika, 2x zahradničení, 1x fotografický kroužek.
- Celkem projevilo zájem 11 klientů, z toho 7 klientů zvládne bez podpory, 4 klienti potřebují podporu.

Následně po tomto rozdělení, již samotní studenti provedli průzkum především internetových stran a různých nabídek veřejných služeb, které sepsali a přichystali pro samotnou realizaci participativního akčního výzkumu. Pro lepší dostupnost lokálně vycházeli především z města Prostějova a jeho okolí. Zaměřili se na nabídky pro běžnou dospělou populaci lidí, jak na zájmové kluby a kroužky, tak na nabídky veřejných služeb a plánovaných veřejných akcí. Je nezbytné říct, že to bylo v té době, kdy byly realizovány tyto části projektu, velmi náročné, kvůli dlouhodobě trvající platnosti nastavených protiepidemických opatření, která zasahovala a omezovala veřejný život. I přesto se studentkám podařilo najít a následně i oslovit služby a organizace, jež obsáhly všechny námi nastavené požadavky na uskutečnění participativního akčního výzkumu ve všech identifikovaných aktivitách vyplývajících z poptávky klientů.

Participativní akční výzkum

Jakmile byly připraveny potřebné nabídky, došlo k rozdělení studentek a klientů do menších týmů, jež si rozdělili jednotlivé aktivity a domluvili si termíny realizace. Vlivem epidemické situace bohužel došlo k tomu, že některé organizace nebylo možné navštívit osobně, byla ale možnost s nimi komunikovat alespoň telefonicky a přes email. Nedošlo k úplnému přerušení nebo pozastavení participativního akčního výzkumu, ale došlo k omezení, resp. vymezení a návštěvě těch akcí a organizací či byla realizována pouze taková aktivita, u které to bylo v této nesnadné době vůbec možné.

Před vstupem do terénu, proběhla společná podrobnější příprava jednotlivých týmů. Zejména proběhly rozhovory s klienty, aby poznali, co je konkrétně čeká, čeho by si měli během návštěvy či aktivity všimnout a eventuálně se vyjádřili k tomu, z čeho mají jisté obavy. Také studentky, jež dostaly na starost organizační záležitosti realizace participativního akčního výzkumu, byly upozorněny, aby zohlednili některé faktory, které by mohly do aktivit nějakým způsobem zasáhnout. Například fyzický handicap klientů může ovlivnit časový harmonogram aktivit, u některých klientů zase do aktivit zasahují jejich finanční limity, a nakonec i individuální obavy z neznámých a nových věcí a z neznámého a nového prostředí u jiných klientů mohou úplně rozhodit celý průběh aktivity.

V rámci participativního akčního výzkumu se aktivně zrealizovalo celkem 5 aktivit, vycházejících z poptávky klientů. Budeme-li vycházet z našeho členění aktivit, viz výše Nabídka, z každé této kategorie byla aktivně zrealizována minimálně jedna z volnočasových aktivit, resp. byla vytvořena alespoň náhradní varianta odpovídající dané aktivitě. U těchto variant bylo nezbytné, aby co nejpřesněji „kopírovaly“ veřejnou nabídku, tedy hlavně, aby organizace aktivity byla mimo zařízení a následná realizace, co nejvíce připodobňovala realizaci veřejné nabídky. Po provedení každé z aktivit sdělovali klienti své postřehy pracovníkům, kdy vedoucí Domova je postupně zaznamenávala a připravila do jednotlivých výstupů. Každá z proběhlých aktivit je v této části rozepsána a popsána slovy ze souhrnné zprávy studentek, a právě z postřehů jednotlivých klientů. O dalších aktivitách, které nebylo možné zrealizovat, ale byly vykomunikovány telefonicky či emailem bude také podrobnější zmínka až v další části zaměřené na celkové zhodnocení této části projektu a zaměřené na vytvoření doporučení pro Domov Daliborka a poptávky pro dobrovolnické organizace.

Z kategorie aktivit realizovaných mimo Domov, které nejsou závislé na nabídce, byl realizovaný **výlet**, o němž byl v poptávce klientů největší zájem. Nedošlo k realizaci prostřednictvím vytypované organizace Filemon & Baucis⁸, která v Prostějově pořádá organizované výlety pro seniory, ale dle emailové komunikace s nimi by neměl být žádný problém se zapojením lidí s mentálním postižením, pokud to oni sami zvládnou. Organizaci výletu si na sebe tedy vzala vyučující a garantka

⁸ Z důvodu přetrvávajících epidemiologických opatření byla organizace dočasně uzavřena a výlety v době realizace participativního akčního výzkumu nepořádali. Stejný důvod ovlivnil i realizaci dalších aktivit.

předmětu Inkluzivní výzkum I., společně s některými studentkami. Využili předvánočního a adventního času a zorganizovaly výlet na vánoční trhy do Olomouce. Zúčastnilo se jej celkem 7 klientů a 4 dospělé osoby jako doprovod. V plánu byla cesta vlakem z Prostějova do Olomouce, následně z nádraží městskou hromadnou dopravou směrem k trhům, procházka po trzích, nákup drobnějších suvenýrů a zpět stejnou trasou a stejnými dopravními prostředky. Před jeho uskutečněním jsme dali organizátorům možnost doptat se vedoucí či sociální pracovnice Domova na vše, co se jim jevilo jako nezbytné a potřebné a pomohli s přípravou klientů. Ta spočívala hlavně v dohlédnutí, aby si neopomněli sebou vzít své osobní doklady a peníze.

Studentky svoji přípravu a průběh výletu shrnuli: *„Akce se uskutečnila v neděli 21. 11. 2021 a účastnilo se jí 7 klientů. Již v předstihu jsme klienty navštívily a představily jim nabídku výletu. V den konání jsme se sešli u Domova Daliborka a jeli společně vlakem do Olomouce. Příjemným zjištěním bylo, že v rámci Olomouckého kraje se klienti s průkazkou ZTP nebo ZTP/P dopravují zdarma jak vlakem, tak v městské hromadné dopravě. Prošli jsme si společně trhy, kdo chtěl, tak si nakoupil nějaké suvenýry a někteří se občerstvili vánočním punčem. Vše probíhalo velmi hladce, akorát bylo někdy obtížné zůstat jako skupina víceméně pohromadě v hustém davu návštěvníků trhu. Menší problém nastal při zpáteční cestě, kdy jsme neměli dostatečnou časovou rezervu na nádraží. Klientka užívající chodítka potřebovala k přístupu na nástupiště využít výtah. Ten se na nádraží vyskytuje, ovšem je umístěn ve značné vzdálenosti oproti běžnému přístupu k vlaku, a proto jí a asistentovi vybraný spoj ujel. Zanedlouho jel naštěstí další vlak, takže situace nebyla výsledně nikterak dramatická. Klienti si výlet moc pochvalovali a byli vděční, že si mohli užít kousek předvánoční atmosféry v Olomouci.“*

Výlet byl dle okamžité bezprostřední reakce klientů po návratu do Domova velmi zdařilý a skvělý. Následující dny při rozhovorech už dokázali identifikovat i podstatnější věci, se kterými se během této aktivity setkali. Z jejich zpětné vazby tak vyplynulo i několik podstatných faktů, souhrnně:

- Víme, kde si v Prostějově koupit jízdenku na vlak.
- Po celém Olomouckém kraji jezdíme s průkazkou ZTP a ZTP/P zadarmo, i náš doprovod.
- Měli jsme strach a špatně se nám nastupovalo do vlaku, především pro lidi s fyzickým postižením (s chodítkem) to byl velký problém, ale lidé okolo i průvodčí nám pomohli.

- Sami bychom se nedokázali orientovat v zastávkách MHD v Olomouci, sami bychom si netroufli jezdit po Olomouci.
- Trhy byly nádherné, byla tam spousta stánků, koupili jsme si většinou nějaké občerstvení, ale i dárečky. Byla tam ale spousta lidí, takže jsme se drželi u sebe a sami moc nikam nechodili.
- Nestihli jsme vlak, bylo málo času, vyšli jsme pozdě. Jel ale druhý vlak, tak jedna kamarádka dojela později.
- Výlety jsou super, chtěli bychom jezdit i nadále.

Z aktivit mimo Domov, závislých na jednorázové nabídce se nám podařilo zrealizovat hned tři aktivity, dvě v rámci veřejných nabídek – návštěvu kina a sportovního utkání, a jednu jako alternativní variantu – IT podporu.

Jak jsme předpokládali, opět větší zájem ze strany klientů byl **o návštěvu kina** především, když studentky vybraly film Karel. Velmi obohacující pro realizaci této aktivity byl i fakt, že se jí zúčastnila i jedna z klientek trvale odkázána na pohyb na vozíku, neboť právě bezbariérovost byla v minulosti pro tyto klienty velmi limitující. Studentkám se při přípravě podařilo najít v rámci nabídky Kina Metro v Prostějově programový blok Metro senior, který umožňuje návštěvu kina v odpoledních hodinách od 15.00 hod. za sníženou cenu. Tento blok je prioritně určen pro seniory, ale po rozhovoru s pracovníky kina nebyl a do budoucna ani nebude žádnou překážkou, aby jej navštěvovali i klienti s mentálním postižením. Studentky si s klienty domluvily sraz a místo setkání a společně vyrazili na odpolední představení: *„Návštěvy kina se zúčastnilo pět klientů. S klienty jsme se sešli ve 14:15 před Daliborkou, neboť v 15:00 začínal film. Cestou do kina v Prostějově jsme si povídali o očekávání o filmu, která byla také naplněna. V kině byl mírný problém s bezbariérovostí, kterou jsme musely využít s jednou z klientek. Zvedací plošina před kinem nebyla problém, ten nastal až u výtahu, kterým jsme se mohly dostat do promítacího sálu. Výtah byl umístěn v prostorách pro personál, po cestě k němu byly překážkou různé zásoby, láhve ... Po výstupu z výtahu jsme vešly do úplné tmy a na cestu jsme musely využít svítilnu v mobilním telefonu. Dveře do sálu byly také zamčeny z chodby pro bezbariérový přístup, takže jsme musely vyhledat personál. Maminkou jednoho z klientů jsme byly upozorňovány na jeho strach z nových prostor, ale vše nakonec proběhlo bez problémů. Klienti film po skončení hodnotili kladně a sdělovali, že by kino rádi navštěvovali častěji.“*

Po návratu z kina měli klienti smíšené pocity. Na jednu stranu byli nadšeni, že si opět vyrazili do kina, na druhou stranu ventilovali i smutek ze zážitku z tohoto filmu. Na dotazy na průběh aktivity sdělovali tyto poznatky:

- Do kina trefíme a víme, kde si koupit lístky.
- Je dobře, že je představení odpoledne, večer bych se někdy bála.
- Když chodím do práce, tak nemůžu chodit do kina odpoledne, musela bych až večer.
- Byl problém s vozíčkem, nemohli najet do výtahu a trefit se na místo, v sále stáli z druhé strany než my.
- Bavilo by nás chodit do kina častěji.

Zájem o **návštěvu sportovního utkání** měli dva klienti. Protože byla zimní sezóna, byl pro realizaci jmenované aktivity vybrán hokejový zápas místního hokejového klubu Jestřábi Prostějov, který se hrál na jejich domácím stadionu.

„Hokejový zápas se konal v Prostějově, kterého se účastnil pouze jeden klient. Klient mě sám dovedl k zimnímu stadionu, kde si sám koupil lístek. Pokladní ze začátku nebyla moc příjemná, ale když viděla, že jsem s klientem jako doprovod, byla pak milejší. Klient si sám našel místo k sezení. Byl si však jistější, když jsem tam byla s ním. Celkově hodnotím tuto aktivitu jako velmi pozitivní a myslím, že by klientům prospěly občasné aktivity mimo Domov. Zkusit nějak zajistit dobrovolníky, kteří by s nimi například šli nebo jim vymysleli nějaký program. Na druhou stranu chápu a věřím, že je finančně náročné například za hokejový zápas dát 110 Kč. Myslím si ale, že by nebylo špatné jednou za 2-3 měsíce sehnat nějakého dobrovolníka, který by klienta/klienty na zápas doprovodil a strávil s ním příjemný čas. O tuto aktivitu projeví zájem dva klienti.“

Ze dvou klientů se zápasu pro nemoc nakonec zúčastnil pouze jeden, ale jeho postřehy z celé aktivity byly velmi konkrétní:

- Věděl jsem, kde je stadion.
- Věděl jsem, kde si koupit lístek a sám jsem si ho koupil.
- Prodavačka byla taková protivná.
- Mohl jsem si sednout, kde jsem chtěl, tak jsem si sedl nahoru, abych viděl.
- Koupil jsem si jedno pivo a vypil ho tam, ale jenom jedno.
- Naši prohráli.

- Bavilo mě to.
- Asi bych to zvládl úplně sám, ale bylo fajn, že tam byla ta blondýnka.
- Chtěl bych chodit, ale musím se domluvit s opatrovníci, stojí to peníze.

Třetí z aktivit v této kategorii byla realizována **IT podpora**, i když ve formě alternativní varianty. Přijely dvě studentky, které navštívily tři zájemce z řad klientů a individuálně s nimi rozebíraly jejich potřeby týkající se práce na počítači a snažily se jim s nimi nějak pomoci:

„Různé aktivity této oblasti byly zmíněny u 4 klientů, se kterými byly znovu zrealizovány rozhovory, aby se detailněji zjistily jejich potřeby v této oblasti. Dle zjištění první klientka žádnou pomoc v této nevyžaduje. U zbylých 3 klientů jsme vyhodnotily, že k naplnění jejich přání v oblasti IT potřebují další osobu. Až na dvě zmíněná přání vše zvládne zrealizovat osoba z řad dobrovolníků, od které se neočekávají žádné speciální znalosti s prací na PC. První zbylé přání, které se týká pročištění PC, vyžaduje někoho, kdo se v této oblasti vyzná. Druhé zbývající přání vyžaduje specialistu IT, který je schopen posoudit situaci s novou wifi pro klienta a vysvětlit mu podmínky včetně cen apod. Pro naplnění zmíněných přání oslovíme DCUP. Přání týkající se soukromé wifi vyžaduje odborníka, který by získal od Daliborky a klienta veškeré potřebné informace a posoudil, jak je možné tuto situaci řešit. Jelikož do této oblasti nevidíme a nevíme, jak to má Domov nastaveno, nejsme schopny to samy s IT firmou řešit. Doporučujeme oslovit například firmu PLnet, která sídlí v Prostějově.“

Při zpětné vazbě bylo ze strany dvou klientů znatelné, že by chtěli nějakého opravdového odborníka v tomto oboru, že vnímali studentky sice jako podporu, ale nerozebírali s nimi detaily a podrobnosti, co by opravdu chtěli a potřebovali:

- Potřebuji občas vyčistit počítač.
- Na počítači něco umím, ale chtěla bych se naučit víc.
- Studentky byly šikovné, ale chtěl bych nějakého odborníka, firmu.
- Byl bych rád, kdyby někdo chodil ke mně pravidelně a radil mi, jak stahovat a posílat soubory.
- Do budoucna bych měl zájem, aby někdo chodil.
- Já bych klidně šel i někam na kurz, už jsem na jednom byl.

Poslední aktivitou, která byla společně realizována prostřednictvím participativního akčního výzkumu, byla z poslední kategorie aktivit mimo domov, jež

byly závislé na pravidelném docházení – **rukodělné aktivity**. S podivem nás všech se v Prostějově a vlastně i nedaleko od Domova Daliborka nachází ateliér Modrý Anděl, který konkrétně i pro lidi s mentálním postižením již nějakou dobu nabízí keramický kroužek, resp. po domluvě i jiné výtvarné aktivity. Jde o nabídku možnosti docházení do ateliéru anebo opačně je zde možnost, že by instruktorky mohly docházet do služby. Ač byli v komunikaci velmi otevření a vstřícní, museli nás v současné době realizace výzkumu odmítnout, že jsou dočasně uzavřeni, ale jakmile to bude možné, máme se ozvat a případně se domluvit na konkrétní spolupráci. Celá organizace a příprava tak byla opět pouze na studentkách, které také využily adventního času, a připravili pro klienty výrobu vánočních andělů:

„V rámci předmětu Inkluzivní výzkum jsme navštívily domov Daliborka, kde jsme klientům nabídly výrobu andělů z papíru. Aktivitu se zúčastnilo 7 klientů, později se připojili 2 další. Klientům se tento způsob aktivizace líbil. Mohli se společně sejit, tzn., byla naplněna potřeba vazby, kontaktu se společenským prostředím a byla také naplněna potřeba aktivity. Klienti si v rámci rukodělné práce povídali o Vánocích, o současné situaci, o tom, jak se kdo má... Bylo hezké vidět, jak si navzájem pomáhají, když někomu něco nešlo, nebo někdo něco potřeboval. Byli také rádi za to, že je navštívil někdo zvenčí a trochu jim zpestřil dopolední čas. Během společné aktivity jsme se ptaly klientů, zda mají i další aktivity a sdělili nám, že v pátky mají tkalcovnu, také vyrábí z pedigu a další. Trochu nás tedy překvapilo, že byl ze strany klientů požadavek na další tvořivou činnost, protože nám přišlo, že program mají velmi nabitý. V domově Daliborka je klientům nabízeno hned několik aktivit kreativního rázu, jako např. keramika, práce v tkalcovské dílně, práce s pedigem apod.“

Rukodělná tvorba patřila a patří k velmi oblíbeným ze strany našich klientů. Ne jinak tomu bylo i při realizaci této aktivity studenty, bezkonkurenčně se jí účastnilo nejvíce klientů, už jen z toho důvodu, že byla realizována v Domově.

- Bylo to pěkné.
- Moc mě baví něco vyrábět.
- Chtěla bych dělat něco častěji.
- Klidně budu i někam chodit.

Zhodnocení – doporučení a poptávka

Po ukončení realizace celé výzkumné části proběhlo poslední společné setkání studentek, vyučující předmětu, vedoucí Domova Daliborka a jednoho z jejich klientů.

Na tomto setkání byla shrnuta všechna fakta a výstupy z předešlé části projektu. Každý z přítomných měl možnost říct své osobní postřehy a zpětnou vazbu na celý průběh proběhlého výzkumu. Většinou se všichni shodli na tom, že šlo o velmi zajímavý a přínosný projekt. Studentky na základě realizace participativního akčního výzkumu připravily souhrnnou zprávu z celého průběhu realizace a připravily podrobná doporučení pro klienty a pracovníky Domova Daliborka a poptávku pro dobrovolnické organizace. V souhrnné zprávě se zaměřily na všechny aktivity, které proběhly, ale také na aktivity, které byly vzhledem k epidemiologické situaci pouze vykomunikovány telefonicky a emailem. V rámci jejich doporučení (příloha č. 2) jsou nejprve zpracovány aktivity, které nebyly realizovány osobně, potom už jen ve stručnosti vypsána doporučení v oblastech, která byla realizována osobně a podrobněji rozepsány již v předešlé části.

Nyní se vrátíme a je nezbytné se zde zmínit, že toto rozdělení je vhodné jak pro aktivity realizované v Domově, tak mimo Domov. Aktivity realizované v Domově jsou v současné době organizovány především pracovníky služby, ale rozsah a náplň volného času klientů není tak, jak by si samotní klienti i pracovníci představovali. Prioritou pracovníků by měly být aktivity spojené s nácviky směřujícími k větší samostatnosti a soběstačnosti klientů tak, jak o tom hovoří i poslání služby chráněné bydlení. Ovšem přetrvávající představy některých klientů, i jejich rodinných příslušníků a blízkých, stále inklinují k myšlence, že v rámci poskytované služby budou i tyto organizované volnočasové aktivity v Domově, a vlastně to i od nás očekávají. Víme, že klienti s tímto typem postižení tíhnou k navazování přátelských kontaktů, cítí se bezpečněji v kolektivu známých lidí a jednou za čas potřebují tato společná setkání a komunikaci, takže od těchto aktivit neupouštíme, ale dáváme jim přidanou hodnotu. Neorganizujeme aktivity pouze s jedním zaměřením, ale společně se u jednoho pracovního stolu sejdou klientky, které tkají koberce, klienti, jež pletou z pedigu, jiní zase třídí nebo připravují materiál, každý z klientů tak v tu chvíli dělá to, na co má náladu, co ho baví, v čem se cítí být užitečný a potřebný. Často se u nich zasmějí, pobaví, předají si i nějaké informace a jsou spokojeni, proto stále máme poptávku po dobrovolnících, kteří by na tyto aktivity docházeli a organizovali je a bude i nyní součástí celkové poptávky směřované na dobrovolnická centra. Konkrétní poptávka na dobrovolnická centra týkající se aktivit mimo Domov byla vypsána ze strany studentek i s konkrétními jmény a iniciály klientů, které z etického

hlediska vynechám a jejich poptávku upřesním a zpřehledním, aby bylo naprosto jasné, co budeme po těchto organizacích chtít:

- Doprovod na aktivity – kulturní akce, výlety, procházky, sportovní akce atd..
- IT podpora – dobrovolník ovládající práci na počítači (reinstall a pročištění počítače, nainstalování windows, základní IT úkony, o které si klient řekne, videoeditace – práce MovieMakerem, pomoc s kamerou a střihem).
- Cyklistika – dobrovolník s kolem, který by bral klienty jednou za čas na výlet na kole.
- Rukodělné aktivity – organizace těchto aktivit v Domově Daliborka.

Studentky ve své zprávě sepsaly i krátký závěr a souhrn celého projektu z jejich pohledu, jak jej vnímaly ony:

„Na základě zkoumání volného času klientů a následné realizace aktivit jsme zjistily, které aktivity by klienti mohli vykonávat, jak v Domově Daliborka, tak i mimo něj. Při sběru dat jsme také sepsaly případné alternativy v Prostějově a okolí, které by klienti mohli ve svém volném čase vykonávat. Během sběru dat jsme uskutečnily několik volnočasových aktivit, jako je například výlet na vánoční trhy, návštěva kina, sportovní zápas. Došli jsme k závěru, že u většiny volnočasových aktivit bude potřeba pomoc DCUP, ale záleží na samostatnosti a možnostech jednotlivých klientů. Některé aktivity by mohly být založené na pravidelnosti, a to v jarních a letních měsících, jako je cyklistika, rukodělné aktivity, zahradnictví či canisterapie. Ostatní aktivity jako je IT podpora, veřejné zasedání města, ZOO, výlety, návštěva kina či sportovní zápasy by se konaly jednorázově. Vytvořily jsme také zakázku pro DCUP, čímž by mohla probíhat pravidelná spolupráce.“

Tento jejich závěr je spíše zjednodušený popis toho, jaká byla jejich role v projektu. Chyběla mi v něm reflexe přínosu projektu směrem k nim samotným, zda tento společně realizovaný projekt naplnil i jejich očekávání nebo zda si i ony rozšířily nebo získaly nové kompetence například v oblasti spolupráce s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením, v oblasti plánování a realizace inkluzivního výzkumu, resp. jednotlivých výzkumných metod a metod sociální práce, jako byly rozhovory, akční výzkum, participace klientů, zplnomocňování klientů atd. Proto jsem pro ně poté ještě dodatečně vytvořila stručný dotazník o třech otázkách, ve kterém, pokud chtěly, měly možnost se k naší vzájemné spolupráci vyjádřit. Z počtu devíti studentek mi odpovědělo pouze pět a jedna z nich velmi stručně (příloha č. 3), ale vesměs se shodly

na tom, že ač měla většina z nich již předešlou praktickou zkušenost z kontaktu s touto cílovou skupinou v rámci svých studijních praxí, byla pro ně tato nová zkušenost nějakým způsobem obohacující a naučili se i něco nového. Všechna jejich slova dávají především škole podklady k tomu, na co se ve výuce studentů navazujícího studia zaměřit, čeho se vyvarovat, jak do budoucna nastavit vzdělávací standardy a v neposlední řadě také Service learningovou strategii tak, aby byla opravdu přínosná a naplňovala své cíle a zásady.

Shrnutí celého projektu ze strany klientů proběhlo na jejich společném setkání s vyučující a garantkou předmětu a s vedoucí Domova Daliborka, právě v Domově Daliborka. Účastnili se ho všichni klienti zapojení do projektu. Na úvod tohoto setkání prostřednictvím připravené prezentace garantka připomněla klientům celý průběh projektu a jeho jednotlivé aktivity. Pak již klienti shrnuli ze svého pohledu jejich samotnou účast na těchto aktivitách. Z jejich strany byl pro ně projekt velmi přínosný a bavilo je to. K rozhovorům se studentkami se objevovaly nejčastěji slova: „Bylo to v pohodě, studentky byly hodný...“ Konkrétně k jednotlivým aktivitám klienti vyjadřovali až nadšení z návštěvy kina či z výletu. Opakovaně se vyjadřovali slovy: „Moc mě to bavilo, trefili jste se s aktivitami do mých představ, líbilo se mi kino, vyzkoušela jsem si něco nového, co jsem neznala...“ Ať už byl prvotní zájem zapojit se do tohoto projektu ze strany klientů jakýkoliv, určitě dle jejich slov naplnil a mnohdy až překročil jejich očekávání. Na tomto setkání vyplynulo i to, že i když si v rámci svých požadavků klienti předem nastavovali svou poptávku směřující k účasti na aktivitách, tak nakonec samotná účast mnohonásobně překročila původně plánované počty zájemců a někteří klienti začali projevovat zájem i o aktivity, které původně v plánu ani neměly, např. o účast na sportovních utkáních či na výletech. Dokonce si sami začali plánovat, kam by se chtěli zajet podívat (Kroměříž, Brno, Ostrava, Luhačovice, Opatovice) a jak by se to dalo zrealizovat. Dokázali již reflektovat svou vlastní zkušenost s problémy týkající se cestování vlakem nebo MHD, v závislosti i na počasí a náledí, které zažili.

Na závěr shrnutí této části projektu je nezbytné říct, že v některých fázích projektu bylo znatelné, že ne vždy se dokázaly studentky ztotožnit se základními myšlenkami inkluze. Tato jejich nejistota dle mého názoru vyplývala především z utkvělé představy o nezbytnosti ochrany lidí s postižením, z určité neznalosti problematiky této cílové skupiny a z přetrvávajících obav s hledáním nových směrů a jejich zaváděním do praxe. Zásadní vliv na realizaci výzkumné části projektu to, ale

nemělo, neboť jsme si vždy po uskutečnění jednotlivých aktivit dokázali prostřednictvím formativní evaluace vše vysvětlit a nastavit si, jak pracovat do budoucna s přiměřenými riziky v některých situacích (viz odstavec níže).

2.2.5 Evaluace I.

I když o evaluaci budu hovořit až nyní, na konci výzkumné části projektu, je nezbytné uvést, že po ukončení každé jednotlivé části projektu probíhala formativní evaluace, s cílem zjistit, zda a jak daná fáze výzkumu proběhla. Bylo provedeno shrnutí a analýza výstupů z této fáze, identifikování případných zjištěných nedostatků a provedli se přípravy postupů do další fáze projektu. Formou těchto evaluací bylo společné setkání a diskuse osob odpovědných za realizaci dané fáze, což většinou byly studentky, vyučující a garantka předmětu a vedoucí Domova Daliborka. Společně se hledali odpovědi na otázky týkající se:

- Celkového průběhu realizace této fáze – proběhla tato fáze dle předpokládaného plánu; bylo něco, co vás v průběhu realizace této části překvapilo?
- Komplikací a problémů, které zasáhly do výzkumu – bylo něco, co negativně zasáhlo do této fáze projektu; konkrétně něco, co významně ovlivnilo průběh této části; bylo možné se tomu vyhnout; co byste doporučili, abychom se tomuto problému příště v této fázi vyhnuli?
- Pozitivních zjištění a zásahů do výzkumu – bylo něco, co pozitivně zasáhlo do této části projektu; jak to ovlivnilo průběh této části, bylo to v této fázi přínosné; doporučili byste s tím pracovat i v jiných částech projektu?
- Celkového vyhodnocení a shrnutí této fáze z pohledu všech zúčastněných – můžete popsat výsledky a výstupy z této části; jak proběhla analýza těchto výstupů; co z ní vyplynulo?
- Doporučení pro další fáze výzkumu, případně návrh změn v návaznosti na výstupy a analýzu předešlé fáze – doporučili byste nějaké změny do další části projektu; nebo je vhodné držet se nastavených postupů?

Když jsme si na tyto otázky dokázali odpovědět, tak jsme si ujasnili plány do další fáze a nastavili si postupy realizace. Souhrnně lze říct, že všechny fáze až do části participativní akční výzkum probíhaly podle našich představ a plánů. V této jmenované fázi jsme museli některé aktivity výzkumu upravovat v závislosti na již

zmíněných protiepidemických opatřeních a zvolili náhradní alternativu k námi nastavenému původnímu postupu. Nic to ale nezměnilo na průběhu a směrech k výstupům z této fáze, pouze bylo nezbytné vyčlenit vhodnější alternativu využitelných nabídek organizací a služeb, které nebyly díky těmto opatření uzavřené či jejich činnost omezena.

Závěrečná evaluace proběhla formou sumativní evaluace, na níž se měli možnost k celému průběhu realizační fáze projektu vyjádřit všichni zúčastnění. Společně se studentkami, s vyučující a garantkou předmětu, s vedoucí Domova, také klienti Domova Daliborka, kteří se podíleli na participativním akčním výzkumu, diskutovali a shrnuli dosažené výstupy a výsledky projektu z jejich pohledu. Hovořili o tom, jak se cítili, zda se jim nabízené a vyzkoušené aktivity líbily, co se jim líbilo nejvíce a zda tyto aktivity budou využívat i do budoucna. Cílem této sumativní evaluace bylo formulování závěrů projektu, zda bylo naplněno vše dle plánů a především, zda došlo k dosažení stanovených cílů a ke kýžené inovativní změně, jež byla hlavní nosnou myšlenkou celého projektu. Zformulovalo se i doporučení pro další obdobné či navazující projekty, pro aplikaci dosažených výstupů v praxi pro služby a zařízení se stejnou cílovou skupinou a také připravily informace pro širší odbornou a laickou veřejnost o inovativním a inkluzivním přístupu v práci s lidmi s mentálním postižením.

2.2.6 Implementace

Po této sumativní evaluaci už se postupně v chráněném bydlení Domova Daliborka posouvají do fáze implementace, která se již výhradně týká pracovníků této služby. V první řadě se opětovně oslovují v projektu vybrané služby, domlouvají se konkrétní oblasti spolupráce a potřebnost nezbytné podpory pro klienty služby. Poté se zapracovávají jednotlivé aktivity do individuálních plánů klientů a nastavují se postupy spolupráce a realizace účasti na konkrétních aktivitách. V současné době se již podařilo navázat spolupráci s pracovníky kina a zrealizovat další návštěvu klientů. Tato návštěva proběhla za minimální podpory asistentů, kteří pouze vytiskli program kina, zmapovali, kolik klientů by mělo zájem se účastnit a zkontrolovali, že si klienti při odchodu nezapomněli peníze. Klienti pak již sami vyrazili do kina, koupili si lístek, zhlédli film a vrátili se do Domova. Vše proběhlo bez zásadnějších komplikací, jen u klientů na vozíčku je nezbytné dopředu do kina zavolat a ujistit se, zda je volné

místo, neboť v kině jsou pro ně vymezena pouze 4 místa, a tak by se mohlo v budoucnu stát, že by nebyli do kina vpuštěni.

V rámci hledání podpory pro klienty pro různé aktivity se již podařilo navázat úzkou spoluprací s novou koordinátorkou a zástupkyní pro Prostějov z dobrovolnické organizace Maltéžské pomoci, a prostřednictvím ní zajistit již dvě dobrovolnice, které pravidelně docházejí za dvěma klientkami upoutanými na vozík. Jejich podpora spočívá především v doprovodech třeba právě do zmíněného kina, v doprovodech na procházkách či při návštěvách veřejných akcí ve městě. Obě klientky si spolupráci nemohou vynachválit, vnímají širokou škálu možností začleňování do běžné společnosti a možností získávání nových zkušeností a poznatků, které se jim nyní otevírají. S koordinátorkou z Maltéžské pomoci se nyní intenzivně ještě jedná o získání dobrovolníků v oblasti IT podpory a sportovních aktivit, především cyklistiky.

Do budoucna se doufá, že se podaří postupně rozšiřovat jednotlivé možnosti volnočasových aktivit pro klienty, že budou klienti se svými vybranými aktivitami spokojeni a stanou se součástí jejich běžného života. Jejich spokojenost budou v Domově Daliborka v budoucnu pravidelně mapovat a vyhodnocovat. Fáze implementace, je fází budoucí, minimálně v době soupisu této diplomové práce, proto není možné k ní připravit více podrobností. Je ale součástí plánu tohoto projektu, proto se budeme snažit ji dle námi nastaveného časového harmonogramu dodržet, abychom tento projekt mohli komplexně ukončit a uzavřít.

2.2.7 Etická otázka

Spolupráce s klienty v průběhu celého projektu probíhala vždy s úctou, s respektem a s ohledem na mentální a zdravotní možnosti každého z nich. Všichni klienti i jejich opatrovníci byli vždy předem informováni a seznámeni s průběhem a s cílem jednotlivých fází projektu a o tom, co se od nich v průběhu každé fáze očekává. Měli vždy možnost se předem i v průběhu těchto fází vyjádřit a vyslovit svůj souhlas či nesouhlas, resp. měli vždy možnost kdykoliv v průběhu celého projektu odstoupit a nepokračovat v něm, pokud by to bylo nad jejich síly a proti jejich přesvědčení, což se také ve dvou případech stalo.

Všechna data s ohledem na respektování individuality a soukromí klientů byla v projektu anonymizována a budou využity pouze ke zpracování a obhajobě této

diplomové práce. Souhrnné výstupy z projektu poslouží jako podpora k vytvoření nové inovativní metodiky v sociální práci s lidmi s mentálním postižením v oblasti trávení volného času.

2.3 Závěrečná diskuse

Hlavní cíl celého společného projektu, jež je podrobně popsán v této práci, byl na počátku definován: „V průběhu dvouletého projektu vytvoření a zavedení inovativních změn zaměřených na individuální trávení volného času jednotlivých klientů s mentálním postižením v konkrétní pobytové službě, vedoucích k aktivní náplni jejich volného času.“ K jeho dosažení směřovaly dílčí cíle, jež vycházely z jednotlivých aktivit plánovaných v rámci tohoto projektu:

1. Vytvoření podrobného přehledu potřeb a zájmů každého zapojeného klienta.
2. Vytvoření podrobného přehledu nabídky a možností, jak mohou klienti trávit svůj volný čas v Prostějově a jeho okolí.
3. Každý zapojený klient bude mít ve svém individuálním plánu, v týdenním režimu, zpracované postupy realizace týkající se trávení svého volného času a rozsah podpory ze strany pracovníků či zástupců dobrovolnických organizací při jejich realizaci.

Výchozí analýza zmapování disponibility volného času jednotlivých klientů v chráněném bydlení Domova Daliborka, zároveň prostřednictvím ní naplnění prvního dílčího cíle, poskytla základní podklady pro plánování dalších fází projektu a nastavila jasné a konkrétní časové možnosti jednotlivých klientů, se kterými bylo následně pracováno. Potvrdila také prvotní předpoklady zaměstnanců služby a vlastně i výchozí myšlenku pro tento projekt, že většina klientů této služby nemá nějakým způsobem svůj volný čas zorganizovaný a jde z jejich strany spíše o příležitostnou a nahodilou účast vyplývající z jednorázových nabídek. Ukázala ale také určité existující obavy klientů ze samostatného, individuálního využívání veřejných služeb a nabídek zájmových organizací, a potvrdila jejich přetrvávající očekávání, že by sice chtěli smysluplněji naplnit svůj volný čas, ale současně předpokládají, že iniciátorem a organizátorem bude někdo jiný, kdo je celým procesem provede a vše potřebné zajistí. Vzhledem k tomu, že spousta klientů vstupujících do chráněných bydlení přichází z jiných pobytových služeb, nejčastěji domovů pro osoby se zdravotním

postížením, troufám si říct, že jde o pozůstatek institucionalizovaných a centralizovaných služeb, které v určité formě a míře v těchto zařízeních přetrvávají dodnes. To potvrzují také výstupy Koncetové (2010), jež uvádí, že klienti těchto služeb mají sice možnost si vybrat, zda se aktivit v zařízení zúčastní, ale tyto aktivity už žádným způsobem nevycházejí z individuálních potřeb jednotlivých klientů, ale vycházejí především z provozních nabídek a možností této služby. Jak souhrnně ukazuje i pohled odborné veřejnosti, stále je málo specialistů, kteří by se problematikou trávení volného času lidí s mentálním postižením vůbec zabývali. Všechny jejich výstupy by přitom mohly být důležitým podnětem k další výzkumné práci a stát se jedním z podkladů pro transformaci sociálních služeb, která je v současné době aktuálním tématem.

Vytvoření nabídky a souhrn možností trávení volného času v Prostějově a jeho okolí vycházelo z konkrétní poptávky jednotlivých klientů, kterou sepsali studentky po individuálních polostrukturovaných rozhovorech s nimi. Jejich úkolem bylo zjistit individuální zájem každého klienta, zmapování konkrétních oblastí zaměření aktivit a připravení podkladů pro vytvoření základního rozdělení aktivit tak, jak budou následně připraveny k realizaci participativního akčního výzkumu. Z velkého množství podnětů od klientů se nakonec podařilo vytvořit jasnou strukturu aktivit (viz tab. č. 7), ze které se následně vytríbily ty, jež byly podstatné právě pro realizaci uvedeného výzkumu. Upuštěno bylo od plánování aktivit v Domově, neboť nebyly prioritní pro realizaci participativního akčního výzkumu a staly se až součástí vytvořené poptávky pro dobrovolnická centra a organizace. Při rozhovorech s klienty vyplynula také určitá typologie klientů, která nevycházela z jejich míry postižení, ale především z jejich otevřenosti, komunikativnosti a z jejich ochoty zapojení se na vlastním rozvoji a naplňování svých potřeb. Rozdělení aktivit a popsání typologie klientů vyplývajících z rozhovorů nabízí zjednodušení a možnost využitelnosti i v dalších službách zaměřujících se na cílovou skupinu lidí s mentálním postižením jako pevného výchozího podkladu pro plánování volnočasových aktivit u této skupiny lidí.

Co se týká vytvoření seznamu nabídek volnočasových aktivit využitelných pro lidi s mentálním postižením, nebyl až takový problém prostřednictvím průzkumu především internetových stran dohledat veřejné služby a nabídky na základě připravené poptávky klientů a vytipovat z nich ty vhodné pro realizaci participativního akčního výzkumu. Vycházelo se z nabídek pro běžnou dospělou populaci ve městě Prostějově a jeho okolí, kdy studentky při předběžné komunikaci se zástupci těchto

služeb upozorňovaly a doptávaly se na překážky v případě návštěvy lidí s mentálním postižením. Většinou se dozvěděly, že by neměl být žádný problém, proto se postupně naplánovaly jednotlivé aktivity participativního akčního výzkumu a domluvily termíny s klienty. Jestliže z klientů ve fázích přípravy na výzkum, ze snímkování a z rozhovorů vyzařovala určitá nejistota a nervozita, tak na realizaci participativního akčního výzkumu se těšili, a dokonce se zapojovalo do některých aktivit více klientů, než bylo plánováno. Nám však nešlo jen o jejich zapojení do aktivit, ale šlo nám také o získání jejich zpětné vazby na každou z těchto naplánovaných aktivit. Na tomto místě bych určitě doporučila všem dalším řešitelům a realizátorům participativních akčních výzkumů ve spolupráci s lidmi s mentálním postižením, dopředu klientům celou situaci podrobně vysvětlit a připravit je na návazné rozhovory po realizaci aktivit. Bylo vidět, že po této přípravě si dokázali více všimnout detailů a následně dokázali podrobně popsat i situace a náležitosti, kterých by si jen při běžné návštěvě nevšimli. Vhodné je i provést tyto návazné rozhovory co nejdříve po realizaci, kvůli lepší vybavnosti a upamatování si potřebných detailů.

Participativní akční výzkum ukázal tři základní poznatky:

1. Přípravenost, akčnost a ochotu lidí s mentálním postižením zapojit se i do tak náročného a dlouhého projektu, pokud vnímají smysl a určitou výhodu pro sebe sama.
2. Nepřípravenost, někdy až neochota zástupců některých služeb a zájmových organizací se začleňováním lidí se zdravotním postižením.
3. Přípravenost a snaha uzpůsobit podmínky poskytovaných veřejných služeb tak, aby mohly být přístupné i lidem se zdravotním postižením.

Body 2 a 3 se mohou jevit jako protichůdné, ale při realizaci participativního akčního výzkumu to občas bylo v některých službách až tak rozdílné. Ač se zadařilo získat dílčí úspěchy v hledání a najít velmi zajímavé a využitelné nabídky, se kterými se nyní pracuje v rámci individuálních režimů klientů, tak stále bylo příliš, byť i drobných překážek, které mohou do budoucna bránit samostatnému využívání veřejných služeb lidmi s mentálním postižením, resp. se zdravotním postižením:

- Bezbariérovost – velmi častou komplikací již při vstupu do kterékoliv služby byly schody, když už byla možnost použít výtah, tak byl jeho vchod zastavěn překážkami, které bylo nezbytné nejprve odstranit. Cestování vlakem lidí s omezenou hybností je naprosto nemožné bez nahlášení se telefonicky

dopředu, a i tak si musíte vybrat spoj s nízkopodlažními vozy, jinak opravdu nemůžete jet.

- Omezený počet míst pro „vozičkáře“ – při návštěvě kina v Prostějově je také nezbytné volat dopředu, protože počet míst pro lidi upoutané na vozík je v hledišti omezen na 4 a při odpoledních představeních se opakovaně stává, že je tento limit překročen a další návštěvníci již nejsou vpuštěni na představení.
- Neochota a netrpělivost – nelze opomenout poukázat i na určitou neochotu, občas vycházející z netrpělivosti některých zaměstnanců služeb při jednání s lidmi s postižením, když to nešlo hned, tak to občas dávali svým chováním najevo, čehož si i samotní klienti dokázali všimnout. Někde se naopak klienti setkali rovnou s tím, že nebyla ze strany zaměstnanců vůle hledat možnosti, jak umožnit uzpůsobení podmínek pro vstup lidí s mentálním postižením, „prostě to takto máme nastaveno a buď se tomu klienti přizpůsobí, nebo k nám sami docházet nemohou, pouze s doprovodem.“

Naopak pohlédne-li se na zjištěná pozitiva, je již vidět určitý vývoj směrem k postupné inkluzi lidí s postižením a pro zlepšení podmínek jejich samostatného využívání veřejných i zájmových nabídek:

- Pozitivní přístup a ochota – většina oslovených zástupců služeb při navázání kontaktu byla velmi sdílná a ochotná, a měla snahu poskytnout podrobné informace ke svým službám, nabízela možnost návštěvy, zhlédnutí a osobního setkání po uvolnění opatření, poskytla i bližší kontakty na osoby, jež měly potřebnou agendu na starost.
- Bezplatné cestování – v rámci integrovaného systému Olomouckého kraje mají všechny osoby s průkazem ZTP a ZTP/P cestování, ať již vlakem či autobusem, zadarmo, dokonce i MHD v Prostějově a Olomouci.
- Snížené vstupné – aby bylo kino Metro přístupnější i seniorům a lidem s postižením, tak jednou týdně nabízí odpolední promítání za snížené vstupné 70 Kč, kdy opět s průkazy ZTP a ZTP/P to mají zájemci ještě o polovinu levnější.

U posledních dvou zmiňovaných bodů je poukazováno i na ten celospolečenský fakt, že lidé s postižením jsou mnohdy velmi limitováni také finančními možnostmi a náklady spojenými právě s dostupností nabízených služeb.

Všechny výše zmíněné podklady v současné době slouží k jejich individuálnímu zapracování do individuálních režimů a plánů každého jednotlivého klienta z Domova Daliborka. Zohledňují se zjištěná pozitiva a negativa z akčního výzkumu a ve spolupráci s klienty se plánují jejich volnočasové aktivity a vytváří se již konkrétní poptávka směrem k dobrovolnickým službám a centrům.

Jak jsem právě doplnila a doložila, dílčí cíle, které jsme si nastavily před zahájením realizace projektu, a které měly směřovat k dosažení cíle hlavního, byly postupně v rámci jeho jednotlivých fází naplněny. Proto je již nezbytné si na tomto místě odpovědět, zda došlo k naplnění i nastaveného hlavního cíle: „V průběhu dvouletého projektu vytvoření a zavedení inovativních změn zaměřených na individuální trávení volného času jednotlivých klientů s mentálním postižením v konkrétní pobytové službě, vedoucích k aktivní náplni jejich volného času.“ Po shrnutí všech faktů je možné říct, že ano. Před zahájením samotného společného projektu byl důležitý základní výběr a nastavení takových postupů při jeho realizaci, které by odpovídali klíčovým charakteristikám tvorby a realizace projektů sociálních inovací (Kadeřábková, Saman, 2015, s. 29). Od prvopočátku se počítalo se společnou spoluprací a participací jak klientů Domova Daliborka, tak studentů předmětu Inkluzivní výzkum na Katedře křesťanské sociální práce CMTF UP v Olomouci, což se prostřednictvím realizace participativního akčního výzkumu podařilo. Klientům Domova Daliborka byl tento projekt nápomocen především v oblasti smysluplnějšího trávení jejich volného času, jehož dosavadní řešení v této službě bylo dle provedených analýz, slov jednotlivých klientů i pracovníků služby nevyhovující a nedostačující. Podařily se nastavit nové postupy při řešení této problematiky, které jsou vhodnější, kreativnější, pro klienty lépe vyhovující a udržitelnější i do budoucna a po zapracování do metodik služby jsou využitelné i při přijímání nových klientů a při plánování jejich volného času. Dopad celého procesu projektu a jeho jednotlivých fází je znatelný také v oblasti rozšíření si nových kompetencí u klientů, jejich zplnomocnění v konkrétních oblastech samostatného jednání se zaměstnanci veřejných služeb a zájmových organizací, při orientaci se v nabídkách kin a kulturních akcí, při cestování veřejnou dopravou v kraji nebo při spolupráci na poskytnutí zpětné vazby, směřující ke zlepšování vzájemných vztahů a jejich začleňování do společnosti. Studenti se učili prostřednictvím tohoto projektu a prostřednictvím zkušeností získaných z praktické realizace projektu a z kontaktu s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením, se kterou do té doby měli jen sporadický kontakt v rámci

svých studijních praxí, novým dovednostem v oblasti inkluzivního výzkumu, jeho jednotlivých metod, i komunikačním dovednostem s nestandardní cílovou skupinou.

Podářilo se nám prostřednictvím zavádění všech těchto inovativních postupů a prostřednictvím nového pohledu na oblast trávení volného času u lidí s mentálním postižením vymanit se ze škatulky takových pobytových sociálních služeb, které se stále řadí a je možné je charakterizovat pojmem „totální instituce“, kde se ještě stále volnočasové aktivity plánují od stolu, bez klientů a bez ohledu na jejich individuální potřeby a přání.

V průběhu celého projektu jsme se utvrdili v tom, že potenciál lidí s mentálním postižením k řešení si svých individuálních potřeb je velký, ale mnohdy nevyužitý. Bez vzájemné spolupráce a podpory pracovníků služby si často ani oni sami neuvědomují své možnosti a schopnosti. Pokud je ovšem vytvořen účinný systém, konkrétní struktura jednotlivých postupů a poskytovány jasné a přesné informace, dokážou se zbavit počáteční nedůvěry a nejistoty a s velkým nasazením se zapojit do procesu, který směřuje k jejich zlepšení a zkvalitnění osobního života. Každý z klientů, prostřednictvím svého klíčového pracovníka ve službě, má již v současné době individuálně připraven plán na aktivní trávení svého volného času. Po praktických zkušenostech z projektu si dokážou klienti jasně a konkrétně představit, co například znamená „návštěva kina“. Ví, jaký proces, jaké kroky se schovávají pod tímto pojmem a oni sami díky tomu dokážou s pracovníkem hovořit o tom, co sami v tomto procesu bez potíží zvládnou, a naopak jakou podporu očekávají od něj. Je to velký posun a opět konkrétní ukázka zplnomocnění klientů.

Tento projekt a základní výstupy z něj, zpracované do metodiky služby chráněné bydlení Domova Daliborka, mají v aplikační rovině ambice se stát podpurným materiálem v oblasti trávení volného času lidí s mentálním postižením, který může být využit i v další práci s touto cílovou skupinou, a především také v dalších sociálních službách zaměřujících se na tuto cílovou skupinu. Po určitém zobecnění a zpracování celého procesu projektu do obecného postupu, může být také jednou z výchozích cest, jak individuálně plánovat i v dalších oblastech poskytovaných služeb pro lidi s mentálním postižením.

V průběhu celého projektu jsem poukazovala na určité limity tohoto projektu. Jedněmi ze zásadních byla protiepidemická opatření, která uzavřela a omezila provoz velké části veřejných služeb a zájmových organizací, čímž zúžila možnosti a rozsah participativního akčního výzkumu, někde pouze jen na internetovou a telefonickou

komunikaci. Nemohli jsme tak získat daleko větší a konkrétnější informace a zkušenosti i v dalších nabízených službách zaměřující se na oblast trávení volného času.

Limitem může být i samotný kvalitativní výzkum realizovaný s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením, jeho určitá míra subjektivity a omezené schopnosti komunikace lidí s mentálním postižením. Velmi často je u některých klientů nezbytné se doptávat, abychom získali z jejich strany podrobnější informace, což může někdy vést i k určité manipulaci a směřování klientů do našich představ a ztrácet tak jakousi míru nestrannosti a osobitého pohledu jednotlivých klientů.

Při zpracovávání postupů týkajících se náplně volného času lidí s mentálním postižením se z důvodu případného velkého rozsahu projektu a velké rozložitosti jednotlivých fází projektu a jejich zpracování, vůbec nepracovalo s dalšími možnostmi výplně volného času u klientů, které by se případně zaměřily na zaměstnávání klientů či na přípravu k případnému hledání zaměstnání. Velmi specifickou oblastí, která by si zasloužila samostatné řešení a výzkum, je také oblast dobrovolnictví lidí s mentálním postižením, na niž jsme v průběhu projektu také několikrát okrajově narazili. Nejde o hledání dobrovolnické podpory pro lidi s mentálním postižením, ale naopak jde o možnost využití potenciálu lidí s mentálním postižením jako dobrovolníků při pomoci druhým. Díky předešlé zkušenosti z jiného projektu, kterého se klienti Domova Daliborka také zúčastnili, a díky společné spolupráci a vzájemné pomoci mezi nimi např. při nákupu či procházkách, by mohl být i tento podnět inspirací a námětem k zamyšlení se nad dalším inovativním projektem v sociální oblasti.

ZÁVĚR

Text této práce rozepisuje a popisuje jednotlivé fáze společného dvouletého realizovaného projektu, který si kladl za cíl zavedení inovativních změn zaměřených na individuální trávení volného času jednotlivých klientů s mentálním postižením v konkrétní pobytové službě, které měly vést k aktivní náplni jejich volného času. Abychom porozuměli, jak bylo možné společně s lidmi s mentálním postižením plánovat, realizovat a následně analyzovat jednotlivé výstupy projektu, bylo nejprve nezbytné v této práci teoreticky ukotvit základní témata vázající se k tomuto zaměření a cíli.

Výchozím bodem je popis spolupracující cílové skupiny klientů s mentálním postižením a zamyšlení se nad tématem integrace a inkluze těchto lidí a nad jejich možnostmi z hlediska definovaného postižení. Z ukotvení důležitosti a vlivu smysluplného trávení volného času v životě každého z nás jsem postupně našla i návaznost na legislativní rámec, který ve svých základních dokumentech ukazuje nezbytnost zaměřením se na tuto oblast jako jednu z nejdůležitějších v rámci naplňování základních práv lidí se zdravotním postižením. Pro lepší pochopení přístupu a vzájemné spolupráce s klienty konkrétní sociální služby chráněné bydlení Domova Daliborka je zde nastíněna i definice této služby vycházející ze zákona č. 108/2006 Sb., zákona o sociálních službách, a veřejný závazek této konkrétní služby, na základě jeho bodů tato služba funguje a poskytuje své služby.

Dále jsou zde rozpracovány některé přístupy a koncepty sociální práce s lidmi s mentálním postižením jako jsou: participativní přístup, empowerment, koncept podpory nezávislosti či ekologická teorie a ukázán rozsah sociální práce s touto cílovou skupinou na všech třech jejich úrovních a v návaznosti na malá paradigmatata.

V závěru teoretického rámce jsou nastíněny pohledy a výstupy z prací a publikovaných výzkumů odborné veřejnosti, které nám zase ukázaly na neprobádanost tohoto tématu na odborné a profesionální úrovni, ale zároveň poukázaly na důležitost a možnosti dalšího uplatnění a zaměření se ve výzkumu pro sociální práci s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením.

Výzkumná část práce je rozdělena na dvě části, v nichž v první je nejprve možné se seznámit s metodologií projektu odkazující na důležitost spojení výuky s praxí prostřednictvím konceptu Service Learning a následně na charakteristiku, jednotlivé kroky a význam participativního akčního výzkumu v podílení se na řešení

problémů „s lidmi“ a nejen „o lidech“, který byl vybrán jako hlavní výzkumná metoda pro tento projekt.

Nejrozsáhlejší částí práce je podrobný popis celém projektu a jeho jednotlivých fázích. Najdeme zde cíle projektu, partnery projektu, přínosy projektu plánování a naplňování jeho jednotlivých fází a souhrnnou evaluaci. V závěrečné diskusi je pak celý projekt uzavřen na základě odpovědí na otázku, zda byl hlavní a jednotlivé dílčí cíle naplněny. Je poukazováno i na analýzu konkrétních výstupů, na zjištění pozitiv či negativ, které byli schopni identifikovat samotní klienti v rámci participativního akčního výzkumu.

Implementace výstupů do praxe ukazuje, že námi nastavené cíle byly naplněny a výsledek celého projektu je pozitivní z pohledu jak zaměstnanců služby, tak z pohledu samotných klientů. Je dále využitelný v práci s cílovou skupinou lidí s mentálním postižením i v dalších oblastech spojených se začleňováním těchto lidí do běžné společnosti. Postupy použité v tomto projektu mohou být aplikovatelné i v jiných službách zaměřujících se na tuto cílovou skupinu, jako jsou chráněná bydlení, týdenní stacionáře či domovy pro osoby se zdravotním postižením.

Jako efektivní a pro sociální práci významné se mohou jevit i následná doporučení, která navrhuji zaměřit se v navazujících pracích, projektech či výzkumech na zaměstnávání lidí s mentálním postižením či na zatím ještě žádným způsobem neprobádanou oblast dobrovolnictví lidí s tímto postižením. Jsou ukazatele, které určitě do budoucna nevyklučují tento potenciál rozpoznat a zužitkovat.

Za účelem zvyšování kvality poskytovaných sociálních služeb pro lidi s mentálním postižením a za účelem dalšího vzdělávání a osvěty pracovníků těchto služeb mohou být výstupy z tohoto projektu a tyto mé podněty týkající se zavádění inovativních změn využity i k dalšímu šíření v rámci vzdělávacích seminářů, přednášek či workshopů.

SEZNAM ZDROJŮ

Audity v sociálních službách. *Rytmus: Pomáháme lidem s postižením žít běžný život* [online]. [cit. 2022-06-26]. Dostupné z: <https://rytmus.org/o-nas/audity-v-socialnich-sluzbach/>

BAUM, Detlef a Alice GOJOVÁ, ed. *Výzkumné metody v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-390-3.

BEDNÁŘ, Martin. *Kvalita v sociálních službách*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. ISBN 978-80-244-3069-0.

BJELONČÍKOVÁ, Monika, Kateřina GLUMBÍKOVÁ, Alice GOJOVÁ a Vendula GOJOVÁ. *Participativní přístupy v sociální práci*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2016. ISBN 978-80-7464-851-9.

BOČEK, Dalibor. *Vliv volnočasových aktivit na kvalitu života osob s těžkým mentálním postižením*. Praha, 2017. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Katolická teologická fakulta, Katedra teologické etiky a spirituální teologie. Vedoucí práce Karel Sládek.

BROZMANOVÁ GREGOVÁ, Alžběta. Service learning – inovativna strategija vo vysokoškolskom vzdelávaní. In: *Edukácia Vedecko-odborných časopisov*. Košice: Univerzita Pavla Josefa Šafarika v Košiciach, 2015. ISBN 978-88152-166-9.

EYLER, Janet. *Service learning. Higher Education*. [online]. In: . nedatováno [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: <https://education.stateuniversity.com/pages/2413/Service-Learning-HIGHER-EDUCATION.html>

FERNÁNDEZ-PRADOS, Juan S., Isabel GUIRAO-PIÑEYRO a María J. GONZÁLEZ-MORENO. Attitudes towards the leisure of people with Intellectual Disabilities. *Life Span and Disability* [online]. Almeria, Spain, 2017, 209–225 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/322366026_Attitudes_towards_the_leisure_of_people_with_intellectual_disabilities

HOFBAUER, Břetislav. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-927-5.

Charita Prostějov [online]. Prostějov: Charita Česká republika, "c"2022 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: <https://www.prostejov.charita.cz/poskytovane-sluzby/chranene-bydleni/>

Inclusive Campus Life: About the Project [online]. Mechelen, Belgie: Thomas More, 2019 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: <https://www.iclife.eu/project.html>

IWASAKI, Yoshitaka et al. Role of Leisure in Recovery From Mental Illness. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation* [online]. 2014, (17), 147–165 [cit. 2022-06-25]. ISSN 1548-7776. Dostupné z: doi:10.1080/15487768.2014.909683

KADEŘÁBKOVÁ, Anna a Said M. SAMAN. *Příručka pro tvorbu a realizaci inovativních projektů*: Tato příručka byla v původní verzi vytvořena v rámci zakázky "Evaluace implementace principu inovativnosti v OP LZZ" financované z projektu technické pomoci OP LZZ "Zpracování evaluací, analýz a odborných studií pro OP LZZ 2008-2015" (CZ.1.04/6.1.00/09.00016), realizované společností Navreme Bomeme, s.r.o. MPSV, 2015.

KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 6.vydání. Praha: Sociologické nakladatelství, 1991. ISBN 978-80-7419-102-2.

KOMINAREC, Igor. *Úvod do pedagogiky volného času*. Prešov: [s.n.], 2003. 113 s. ISBN 80-968608-5-2.

Koncepce podpory transformace pobytových sociálních služeb [online]. Praha: MPSV, 2007 [cit. 20. 5. 2022]. Dostupné také z: <https://www.mpsv.cz/koncepce-podpory-transformace-pobytovych-socialnich-sluzeb>

KONCETOVÁ, Miroslava. *Volnočasové aktivity uživatelů služeb sociální péče*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky. Vedoucí práce Lucie Procházková.

KRHUTOVÁ, Lenka. Podpora nezávislosti. MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, 119–120. ISBN 978-80-262-0366-7.

KRHUTOVÁ, Lenka. Předsudky a mýty. MICHALÍK, Jan a kol. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011, s. 47-48. ISBN 978-80-7367-859-3.

Kritéria transformace, humanizace a deinstitucionalizace vybraných služeb sociální péče [online]. Praha: MPSV, 2009 [cit. 20. 5. 2022]. Dostupné také z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/372817/P01b.pdf/e491f608-f084-11f6-5ac5-8f0dd0a8f35c>

KUBALČÍKOVÁ, Kateřina. Participativní přístup. MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013, 106–108. ISBN 978-80-262-0366-7.

MÁTEL, Andrej. *Teorie sociální práce I.: Sociální práce jako profese, akademická disciplína a vědní obor*. Praha: Grada, 2019. ISBN 978-80-271-2220-2.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. přepracované vydání. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-368-0.

MELBØE, Line a Borgunn YTTERHUS. Disability leisure: in what kind of activities, and when and how do youths with intellectual disabilities participate?. *SCANDINAVIAN JOURNAL OF DISABILITY RESEARCH* [online]. 2017, **19**(3.), 245–255 [cit. 2022-06-25]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1080/15017419.2016.1264467>

- MICHALÍK, Jan a kol. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-859-3.
- OCHRANA, František. *Metodologie, metody a metodika vědeckého výzkumu*. Praha: Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4200-0.
- OREL, Miroslav a kol. *Psychopatologie: Nauka o nemocech duše*. 3.vyd. Praha: Grada, 2020. ISBN 978-80-271-2529-6.
- PÁVKOVÁ, Jiřina. *Pedagogika volného času*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2014. ISBN 978-80-7290-666-6.
- PÖRTNER, Marlis. *Na osobu zaměřený přístup v práci s lidmi s mentálním postižením a s klienty vyžadující trvalou péči*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-582-0.
- REASON, Peter a Hilary BRADBURY. *The SAGE Handbook of Action Research: Participative Inquiry and Practice*. 2. Edition. London: Sage Publications, 2008. ISBN 978-1-4129-2029-2.
- SALEEBEY, Dennis. The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. In: *Social Work* [online]. 3. vydání. Oxford: Oxford University Press, 1996, 1.5.1996, s. 296-305 [cit. 2022-06-25]. ISSN 0037-8046. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/sw/41.3.296>
- SHANK, John W. a et al. Experiences and Meanings of Leisure, Active Living, and Recovery Among Culturally Diverse Community- Dwelling Adults with Mental Illness. *American Journal of Psychiatric Rehabilitation* [online]. 2015, 18, 129–151 [cit. 2022-06-25]. ISSN 1548-7776. Dostupné z: doi:10.1080/15487768.2014.954160
- SLEPIČKOVÁ, Irena. *Sport a volný čas: Vybrané kapitoly*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2005. ISBN 80-246-1039-6.
- SOLOVSKÁ, Vendula a kol. *Rozvoj dovedností dospělých lidí s mentálním postižením*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0369-8.
- UHLÍŘOVÁ, Barbora. *Pečující osoby a jejich role v transformaci sociálních služeb*. *Czech* [online]. 2013, 13(1), 29-33 [cit. 2022-03-24]. ISSN 12136204.
- Úmluva o právech osob se zdravotním postižením ze dne 12.února 2010. In: *Sbírka mezinárodních smluv Česká republika*. Částka 4, s. 67–128. Dostupný také z: <file:///C:/Users/Uzivatel/Downloads/sb0004-2010m.pdf>
- UZLOVÁ, Iva. *Asistence lidem s postižením a znevýhodněním: Praktický průvodce pro osobní a pedagogické asistenty*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-764-0.
- VALENTA, Milan. Lidé s mentálním postižením a jinou duševní poruchou. MICHALÍK, Jan a kol. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011, s. 112-156. ISBN 978-80-7367-859-3.

VALENTA, Milan, Jan MICHALÍK, Martin LEČBYCH a kolektiv. *Mentální postižení*. 2. přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2018. ISBN 978-80-271-0378-2.

VÁVROVÁ, Soňa, ed. *Kontext transformace pobytových sociálních služeb*. Zlín: Fakulta humanitních studií Univerzity Tomáše Bati, 2009. ISBN 978-80-7318-869-6.

VÁŽANSKÝ, Mojmír. *Základy pedagogiky volného času*. 2.vyd. Brno: Print-Typis, 2001. ISBN 80-86384-00-4.

Vyhláška č. 505 ze dne 15. listopadu 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 164/2006, s. 7021–7048. Dostupný také z: <file:///C:/Users/Uzivatel/Downloads/sb164-06.pdf>

Zákon č. 108 ze dne 14. března 2006 o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*. Částka 37/2006, s. 1257–1289. Dostupný také z: <file:///C:/Users/Uzivatel/Downloads/sb037-06-1.pdf>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 Formulář použitý ke snímkování dne jednotlivých klientů

Snímek volného času klienta v průběhu pěti dnů

Klient:.....

Snímek 1. dne

čas	činnost
dopoledne	
8.00 – 9.00 hod.	
9.00 – 10.00	
10.00 – 11.00	
odpoledne	
12.30 – 13.30	
13.30 – 14.30	
14.30 – 15.30	
15.30 – 16.30	
16.30 – 17.30	

Doplnění dotazováním (baví jej to takto, nebo jde jen o výplň času, protože nemá co dělat, chtěl by raději dělat něco jiného, co)

Snímek 2. dne

čas	činnost
dopoledne	
8.00 – 9.00 hod.	
9.00 – 10.00	
10.00 – 11.00	
odpoledne	
12.30 – 13.30	
13.30 – 14.30	
14.30 – 15.30	
15.30 – 16.30	
16.30 – 17.30	

Doplnění dotazováním (baví jej to takto, nebo jde jen o výplň času, protože nemá co dělat, chtěl by raději dělat něco jiného, co)

Snímek volného času klienta v průběhu pěti dnů

Klient:.....

Snímek 3. dne

čas	činnost
dopoledne	
8.00 – 9.00 hod.	
9.00 – 10.00	
10.00 – 11.00	
odpoledne	
12.30 – 13.30	
13.30 – 14.30	
14.30 – 15.30	
15.30 – 16.30	
16.30 – 17.30	
Doplňení dotazováním (baví jej to takto, nebo jde jen o výplň času, protože nemá co dělat, chtěl by raději dělat něco jiného, co)	

Snímek 4. dne

čas	činnost
dopoledne	
8.00 – 9.00 hod.	
9.00 – 10.00	
10.00 – 11.00	
odpoledne	
12.30 – 13.30	
13.30 – 14.30	
14.30 – 15.30	
15.30 – 16.30	
16.30 – 17.30	
Doplňení dotazováním (baví jej to takto, nebo jde jen o výplň času, protože nemá co dělat, chtěl by raději dělat něco jiného, co)	

Snímek volného času klienta v průběhu pěti dnů

Klient:.....

Snímek 5. dne

čas	činnost
dopoledne	
8.00 – 9.00 hod.	
9.00 – 10.00	
10.00 – 11.00	
odpoledne	
12.30 – 13.30	
13.30 – 14.30	
14.30 – 15.30	
15.30 – 16.30	
16.30 – 17.30	

Doplnění dotazováním (baví jej to takto, nebo jde jen o výplň času, protože nemá co dělat, chtěl by raději dělat něco jiného, co)

Doplňující dotazník

V rámci hodnocení služby se již opakovaně objevují připomínky k naplňování vašeho volného času a k volnočasovým aktivitám, které u nás fungují, tak bychom tímto chtěli zjistit, o jaké aktivity k naplnění vašeho volného času byste měli zájem, abyste byli spokojeni.

1. Co by Vás nejvíce bavilo a co byste chtěl/a dělat ve svém volném čase, jaké aktivity?

- Sportovní (např. návštěva některého ze sportů, jízda na kole, návštěva sportovních zařízení jako divák, jiné).
Konkrétně Váš zájem.....
- Rukodělné (např. výtvarné, keramické, korálkování, jiné).
Konkrétně Váš zájem.....
- Návštěva kina, divadla, výstav, jiné.
Konkrétně Váš zájem.....
- Procházky po okolí (vycházka do přírody, návštěva kostela, návštěva odchodu, jiné)
Konkrétně Váš zájem.....
- Pracovní aktivity (docházka do pracovních dílen, zaměstnání, dobrovolnická činnost, jiné).
Konkrétně Váš zájem.....
- Jiné, konkrétně, o co byste měl/a zájem, co byste chtěl/a dělat

2. Některé aktivity nejsme schopni zajistit v Domově, docházela byste na některé aktivity i mimo Domov?

- Ano
- Ne

Na jaké?.....

3. Navštěvoval/a byste společné aktivity nabízené v Domově, kde byste mohla být i s ostatními klienty?

- Ano
- Ne

Jaké by se vám líbily? Co konkrétně by Vás zaujalo a bavilo?

.....

4. Chcete raději dělat nějaké aktivity sám na pokoji?

- Ano
- Ne

Jaké, co vás baví?.....

5. Dovedete si představit, že byste se mohla zapojit jako dobrovolník a pomáhat druhým lidem? (Například chodit na návštěvy ke starým lidem a povídat si s nimi, pomáhat lidem na vozíku s nákupy).

- Ano

Ne

Případný komentář

.....
6. Chcete ještě něco dodat?

.....
7. Chcete se ještě na něco zeptat?

.....

Příloha č. 2 Závěrečná zpráva a doporučení ze strany studentů

Veřejné zasedání města

- O tuto aktivitu projevili zájem dva z klientů. Zajímala je především účast na veřejných zasedáních města. Studentky telefonicky kontaktovali Magistrát města Prostějov a zjistily, kde a kdy se zasedání konají a zda je bezbariérový přístup. Zjištěné informace předali také klientům, ale vzhledem k situaci realizace nebyla možná, neboť zasedání byla pro veřejnost v dané době uzavřena. Vnímaly to ale jako velmi významný krok k inkluzi klientů, kteří by se tímto přímo zapojili do dění a akcí města. Klienti zpětně projevili zájem některého zasedání se zúčastnit, jakmile to bude možné.
- Doporučení: *Sledovat termíny zasedání města (dostupné na webových stránkách města).*

Cyklistika

- Při zjišťování potřebných informací k této aktivitě se nejprve studentky zaměřily na půjčovnu kol, neboť jeden ze čtyř klientů, kteří o ni projevili zájem, by k její realizaci půjčit kolo potřeboval. Půjčovnu v Prostějově nenalezly, ale prodej kol celkem mnoho, pokud by si klient chtěl kolo rovnou pořídit. Bohužel v Prostějově nefunguje žádný z nějakých cyklistických klubů, který by zvládl vytvořit vhodnou nabídku pro lidi s postižením. Zjistily ovšem kontakt na Klub cyklistů Short Bike Academy Opletal, z.s. sídlící v Olomouci. Na jejich webových stránkách je možné najít informace, že nové členy přijímají, dokonce i s handicapem. Limitem ale u této aktivity, kromě epidemiologické situace, také roční období, kdy v zimě byl provoz klubu omezen. Po společné diskusi jsme se ale shodli na tom, zda bude reálné tuto aktivitu uskutečňovat tímto směrem. Proti je náročnější dojíždění, nutné i s kolem, dezorientace klientů v neznámém prostředí, časová náročnost cestování. Pokud by ale některý z klientů projevila zájem jít tímto směrem, určitě bychom hledali podporu, jak to zvládnout. Vhodnější se v této situaci jeví oslovení některé z dobrovolnických organizací a vyhledání dobrovolníka, který by po domluvě docházel za těmito klienty, a společně organizovali cyklistické výlety do okolí.

- Doporučení: 1. *Možnost spojit se s Klubem cyklistů v Olomouci.*
2. *Ve spolupráci s dobrovolnickými organizacemi zajistit dobrovolníky, kteří by vzali klienty na cyklovýlet.*

Zvířata

- Co se týká aktivit spojených s kontaktem se zvířaty, pojaly to studentky trochu jednosměrným způsobem a dle mého neúplně za správný konec směřující k inkluzi klientů chráněného bydlení do běžné společnosti. Jejich zjištění se zaměřovala pouze na návštěvu ZOO, které by spadalo spíše do výletů, a na zooterapie, ve smyslu vytvoření podmínek jejich realizace v Domově Daliborka, jež následně ještě připodobňovaly domovům pro seniory v Anglii. Návrh na pořízení si nějakého zvířete do Domova – psa, kočky, dokonce slepic, byl zamítnut víceméně ihned, neboť to nemělo nic společného s inkluzí klientů. Vrátil-li se k zooterapii, nebyla by tato myšlenka od věci, pokud by se zaměřovala na docházení do nějakého zařízení či organizace pracující se zvířaty, kde by mohli být klienti s nimi v kontaktu či by mohli případně vypomáhat v péči kolem nich.
- Doporučení studentek: *Možnost navštěvovat Zoo Olomouc (ze strany studentek).*
- Doplnění vedoucí Domova Daliborka: *Oslovit útulky, záchranné stanice, statky, zda by byla nějaká možnost navázání spolupráce (ze strany vedoucí Domova Daliborka).*

Zahradničení

- Také u této aktivity se studentky zacyklily na podobných bodech jako u zvířat. Místo vyhledávání aktivit mimo službu a nepodlehnutí směřování pouze na výlety (Botanická zahrada, Flora Olomouc), jsme hledali spíše aktivity mimo službu, např. spolupráce v zahradnictví, květinářství. Od věci by ani nebyla navázána spolupráce externisty – odborníka, který by docházel do Domova a učil klienty práci na zahradce, kterou by si potom mohli sami udržovat a hospodařit na ní i v budoucnu.

- Doporučení studentek: *1. Zvážit možnosti zahradničení v Daliborce (pěstování vlastních rostlin, ekosystém v teráriu). 2. Možnost navštěvovat Botanickou zahradu Petra Albrechta v Prostějově nebo Floru Olomouc.*
- Doplnění vedoucí Domova Daliborka: *Oslovit zahradnictví v okolí ohledně případné spolupráce.*

Duchovní podpora

- Omezení počtu osob, které se mohli účastnit mší a bohoslužeb, byl také v době výzkumu omezen, proto došlo výhradně k nastudování internetových stránek a emailové komunikaci s farností. I tak se podařilo uchopit velmi dobře tuto aktivitu. Studenta pochopila, že nejde klientovi pouze o návštěvy pravidelných bohoslužeb, ale hledá něco navíc, co může být spojeno i s pěveckým sborem, neboť klient hraje velmi dobře i na klávesy. Ve farnosti kostela sv. Petra a Pavla v Prostějově zjistila, že se zde konají jednou měsíčně setkání seniorů, kam by mohl docházet i náš klient. Tato farnost má i svůj pěvecký sbor, kde by byla po domluvě také účast možná.
- Doporučení: *Spojit se s farností u sv. Petra a Pavla v Prostějově – pořádají pravidelné setkávání seniorů a mají pěvecký sbor.*

V tomto místě je předěl aktivit nerealizovaných osobně a realizovaných osobně, proto již jen vypsána doporučení ze strany studentek.

IT podpora

- Doporučení: *Kontaktovat specialistu IT (pročištění PC, podmínky nové wifi) – např. firma PLnet (sídlí v Prostějově).*

Sportovní zápasy

- Doporučení: *1. Sledovat pořádání zápasů v Prostějově. 2. Jednou za 2-3 měsíce umožnit klientům jít na zápas.*

Výlety

- Doporučení: *Kontaktovat organizaci Filemon&Baucis v Prostějově – pořádají organizované výlety pro seniory, dle mailové komunikace by neměl být problém se zapojením klientů.*

Rukodělné aktivity

- Doporučení: 1. *Kontaktovat Ateliér Modrý Anděl v Prostějově – nabízí kurzy pro děti, dospělé a pro stacionáře (dle mailové komunikace – možnost kurzu minimálně pro 4 klienty, nebo může paní docházet do Daliborky).*
2. *Kontaktovat o. s. LIPKA (denní stacionář pro osoby se zdravotním postižením) – nabízí mimo jiné zájmovou činnost (práce s textilem, v keramické a tkalcovské dílně, výroba svíček, šperků, malování atd.).*

Kino

- Doporučení: *Sledovat nabídku filmů v kině, v rámci programového bloku Metro Senior.*

Příloha č. 3 Vyplněný závěrečný dotazník pro studentky

1. Máte nějakou předchozí zkušenost z kontaktu či spolupráce s lidmi s mentálním postižením? Jakou (na praxi, v rodině)?

Praxe během bakalářského studia. Nemám. Ano, na praxi. Ano. Setkávání se studenty s mentálním postižením z praktické školy v rámci jejich tranzitního programu, nejednalo se přímo o praxi, ale o několik setkání během mého studia speciální pedagogiky, se studenty jsme se bavili o práci, budoucnosti, našich snech apod.

2. Byla pro Vás zkušenost ze spolupráce s klienty Domova Daliborka nějak obohacující? Jak (nečekala jsem...překvapilo mě...do té doby jsem netušila...)?

Mile mě překvapilo, že s klienty mohou žít rodiče. Nevzpomínám si na nic významného. Ano, získala jsem nové zkušenosti, byla jsem ráda za rozhovory s klienty, to je vždycky obohacující. Ano. Nevěděla jsem, jaká bude s klienty domluva a jaké bude s nimi trávit čas, příjemně mě překvapilo, že ať na výletě do Olomouce nebo v kině jsme si vcelku pěkně popovídali a navzdory menším problémům, které se vyskytly, si užili dobře strávený čas.

3. Naučili jste se něco nového z naší spolupráce? Co to bylo?

Nic mě nenapadá. Nevybavuji si. Ano, jsem ráda, že jsem si mohla vyzkoušet uspořádání akce se vším, co to obnáší. Ano. Splnit přání klientů ohledně trávení volného času není nemožné, když jsme daly hlavy dohromady, tak jsme přišly na to, že možností je v okolí mnoho, jediný „problém“ je, že řada aktivit je závislých na přítomnosti doprovodu klientů, který už není tak snadné zařídit.